

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Uroš Stoisavljević

Komodifikacija človeka v kapitalizmu

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Uroš Stoisavljević

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Komodifikacija človeka v kapitalizmu

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

Mami in tati

Moji Anji in Praline

Tomažu, Leonu in ostalim prijateljem

Mentorju, dr. Andreju A. Lukšiču

Hvala

Komodifikacija človeka v kapitalizmu

Gonilna sila kapitalizma je komodifikacija, vsako dejanje na trgu naj bo tržno dejanje. Življenje posameznika vodi komodifikacija, potencialne in realne tržne vrednosti, ki jih posameznik dosega na prostem trgu. Posameznik predstavlja človeški kapital, preko katerega se kapital plemeniti. Kapitalistična država daje svobodo kapitalu, ki mu je posameznik podrejen. Kapital v želji po maksimizaciji profita komodificira danosti posameznika tako na zakonit kot nezakonit način. Z neoliberalizmom se je proces komodifikacije le še stopnjeval, posameznik je popolnoma materializiran in vpeljan v tržne odnose. Z analizo zakonodaje Slovenije kot kapitalistične države bom analiziral kaj je zakonita in kaj nezakonita komodifikacija posameznika, ter katere oblike komodifikacije posameznika so zakonsko nevarovane. Komodifikacija je tudi gonilo spektakla, ki ustvarja odtujene posameznike, s tem pa popolnoma redefinira sodobno družbo, v kateri se izključujejo kakršne koli možne linije bega iz obstoječega sistema. Priča smo družbi spektakla, ki preko spektakularne biomoči upravlja telesa posameznikov v funkciji kapitala. Na podlagi lastnega koncepta transformacije človeka v delniško družbo bom nakazal možnost nadaljne komodifikacije posameznika, ki bi pomenila poslednjo stopnjo za posameznika, popolnoma izenačenega z ostalimi gospodarskimi subjekti.

Ključne besede: komodifikacija, kapitalizem, kapital, neoliberalizem, posameznik

Commodification of an individual in capitalism

The driving force of capitalism is commodification; every action on the market should be a commercial action. An individual's life is driven by commodification of the potential and real market values, reached by the individual on the free market. An individual represents the human capital through which capital multiplies. A capitalist country gives freedom to the capital to which an individual is subordinated. In the desire for profit maximization, capital commodifies the resources of an individual in a legal as well as illegal way. With neoliberalism, the process of commodification has increased further, an individual is wholly materialized and introduced into commercial relations. With the analysis of the Slovenian legislation, Slovenia being a capitalist country, I will examine the legal and illegal commodification of an individual and the forms of safeguarded commodification. Commodification is also the driving force of the spectacle that creates alienated individuals. By doing this, it completely redefines the modern society in which any possibility of escape from the existing system is excluded. We are witnessing a society of spectacle, which through the spectacular biopower directs the individuals' bodies in the function of capital. On the basis of my own concept of transformation of an individual into a joint stock company, I will indicate the possibility for a further individual's commodification which would lead him or her to the ultimate level, completely levelled with other economic subjects.

Key words: commodification, capitalism, capital, neoliberalism, individual

Kazalo

1 Uvod.....	7
1.1 Teza	8
1.2 Metode preučevanja	8
1.3 Struktura magistrskega dela.....	9
2 Socialni kapital.....	9
2.1 Pomen socialnega kapitala za posameznika.....	10
2.2 Sodelovanje in zaupanje.....	11
2.3 Ravni socialnega kapitala.....	12
2.4 Socialni kapital v povezavi s človeškim kapitalom	13
3 Komodifikacija.....	14
3.1 Pomen komodifikacije za kapitalizem	15
3.2 Komodifikacija in neoliberalizem.....	16
4 Kapitalizem	18
4.1 Oblikovanje kapitalizma	20
4.2 Pridobitev temeljnih svoboščin	22
4.3 Liberalizem v ekonomiji	23
5 Komodifikacija človeka	25
5.1 Začetki komodifikacije človeka	26
5.2 Komodifikacija človekove delovne sposobnosti.....	26
5.3 Komodifikacija človekovega znanja, talenta, ideje.....	28
5.4 Komodifikacija človekove podobe.....	32
5.5 Povzetek komodifikacije človeka.....	34
6 Pravni vidik komodifikacije človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi	34
6.1 Zakonita komodifikacija človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi.....	36
6.2 Nezakonita komodifikacija človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi.....	38
6.3 Zakonsko nevarovana komodifikacija človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi.....	40

7 Pritisk kapitala in posledice komodifikacije kot družbe spektakla	41
7.1 Neoliberalizem kot doktrina kapitala	42
7.2 Družba spektakla in upravljanje teles v funkciji kapitala	44
8 Transformacija človeka v delniško družbo	49
8.1 Predpostavke za oblikovanje posameznika kot delniške družbe.....	50
8.2 Primer tržne vrednosti in indeksacije posameznika	51
8.3 Človek kot delniška družba	53
8.4 Izračun vrednosti posameznika za izvedbo prve javne ponudbe	54
8.5 Povzetek človeka kot delniške družbe.....	56
9 Sklep.....	56
10 Literatura	58

1 Uvod

Bulls make money, bears make money but pigs get slaughtered.

(Jordan Belfort, 2009)

Uvodni citat odraža nepisana, vendar sprejeta pravila današnje družbe. Kapital je vladar človekovega življenja. Če ga človek ima, ga plemeniti, če ga nima, bo izkoriščen.

Danes je skoraj vse mogoče kupiti in prodati. Tržna ekonomija se je preoblikovala v tržno družbo (Sandel 2012), kar pomeni, da je vse mogoče komodificirati, tudi človeka samega.

Svoboda ekonomskega trga in svoboda posameznika sta pogoj za proces komodifikacije človeka. Kar posameznik ustvari s svojim delom, pripada zgolj njemu in z ustvarjenim tudi prosto razpolaga. Pravica do zasebne lastnine je pravica vsakega posameznika, pri čemer postane vsak posameznik lastnik svojega telesa, svojih zmožnosti in danosti (Zalar 1999, 27–28). Tako se odpira polje gledanja na človeka kot dobrino, ki je vpeta v ekonomski trg kot blago. Komodifikacija je ustvarjanje dobrin, ki so izpostavljene trgu, ta pa deluje na podlagi povpraševanja. Dobrinam se na trgu izoblikuje določena vrednost, protivrednost, ki je lahko blagovna ali denarna, posledično lahko steče nemotena ekonomska menjava. V procesu menjave se lahko poleg telesa, delovne zmožnosti, pojavijo tudi ideja, lastnost, dogodek (Marx 1961, 43–163).

Zaradi strukture moči, ki jo ima kapital, lahko vedno znova podira zgodovinsko zamejene pravne omejitve. Človek je pridobil popolnoma novo dimenzijo, vpeljan v ekonomske odnose je postal eden od pomembnih elementov kapitala, prek katerega se kapital oplaja. Pojavlja se nenehno prizadevanje za spremembe človeka v različne oblike tržnega blaga, kar vpliva na njegov položaj v ekonomskih odnosih (Thrift 2008, 29–55).

Nenehen pritisk kapitala po liberalizaciji zakonodaje ter razvoj znanosti in tehnologije, kot so reproduktivne tehnologije, genske tehnologije, presajanje organov, omogočata komodifikacijo fizičnega telesa. Skozi čas so se na trgu širile oblike komodifikacije človeka, ki so dosegle vrh

v času neoliberalizma. Človek je bil viden kot blago, ki ponuja svoje danosti za protiplačilo, in sicer zakonsko dovoljene in tiste, ki so za zdaj še v sferi nelegalnega.

Leta 2007 je ekonomist Fuld izdelal indeks supermanekenke Gisele Bündchen. Ta ustvari večino prihodkov s komodifikacijo lastnih danosti. Vrednost indeksa od oblikovanja strmo narašča. Priča smo izenačitvi posameznika z ostalimi pravnimi subjekti, katerih namen je ustvarjanje profita. To sili posameznika k podjetnosti, enemu temeljnih pogojev za uspešno delovanje v kapitalizmu.

Komodifikacija je posledica rojstva kapitalizma, na katerem temelji neoliberalizem. Komodifikacija je temelj za preživetje posameznika in kapitala. Posameznik predstavlja človeški kapital, zbirko psihofizičnih dejavnikov, zaradi katerih je sposoben zaslužiti svoj prihodek, hkrati pa se prek komodifikacije plemeniti kapital. To med posamezniki ustvarja tekmovalnost, zaradi česar vlagajo v svoj razvoj, saj jim le ta omogoča boljše izhodišče za ustvarjanje priložnosti za komodifikacijo in višjo vrednost na trgu. Zaradi vse večje deregulacije lahko to privede do popolne materializacije posameznika in njegove transformacije v delniško družbo kot negativno utopijo neoliberalizma.

1.1 Teza

Skozi magistrsko nalogo bom razvil tezo, da je kapital v obdobju kapitalizma nenehno širil možnosti komodifikacije človeka. Vrhunec je doživel v neoliberalizmu, ko je posameznik s svojimi danostmi popolnoma prepuščen tržnim silam, kjer mora tekrovati s pravnimi subjekti.

1.2 Metode preučevanja

Tematika je preučevana z analizo relevantnih primarnih in sekundarnih virov s področij zgodovine, ekonomije, filozofije in politične znanosti. Empirični del, v katerem je v ospredju študija primera, pa je zasnovan na preučevanju ustreznih zakonskih virov.

Analitično branje izbrane literature je osnova za identifikacijo ključnih idej in njihovih pomenov. S sintopičnim branjem so ideje povezane v celoto in prikazan zgodovinski proces komodifikacije človeka v kapitalizmu.

V prvem poglavju o kapitalizmu so analizirana in predstavljena dela relevantnih avtorjev, na podlagi česar so različne teorije komodifikacije povezane v celoto in oblikovane različne tipologije komodifikacije človeka.

V empiričnem delu preučevanja so v ospredju pravni vidiki komodifikacije človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi: Ustava Republike Slovenije, zakonodaja Republike Slovenije s področja Stvarnopravnega zakonika, Zakona o delovnih razmerjih, Kazenskega zakonika. Na osnovi tega je izdelana študija primera.

V poglavju o pritisku kapitala na komodifikacijo človeka je v ospredju predpostavka, da je politični boj med družbenimi skupinami temeljno gonilo komodifikacije in s tem vzpostavljanja novih ekonomskih možnosti. Privilegirani ekonomski odnosi določajo družbene in politične odnose, pri katerih ima vladajoči razred kapitalistov odločilno vlogo pri razvoju komodifikacije človeka.

Oblikovana tipologija nakazuje možne nadaljnje razvoje komodifikacije človeka.

1.3 Struktura magistrskega dela

Predmet preučevanja magistrskega dela je komodifikacija človeka v kapitalizmu. Delo je teoretično in vključuje tudi študijo primera. V prvem delu je z zgodovinsko analizo prikazan razvoj liberalizma in komodifikacije človeka. Analiza teme temelji na preučevanju in interpretaciji sekundarnih virov in relevantnih avtorjev, ki so utemeljili in razvijali liberalno ideologijo, tako politično kot ekonomsko, kar je omogočilo različne oblike komodifikacije človeka. V drugem delu so s pomočjo analize pravnih virov, kot so zakoni, podzakonski akti in različni dokumenti, utemeljeni legalna in nelegalna komodifikacija človeka v Sloveniji ter pravni vidik komodifikacije človeka danes.

2 Socialni kapital

Koncept socialnega kapitala je razcvet doživel v 90-ih letih prejšnjega stoletja. Oblikovali so se različni pogledi na pojmovanje socialnega kapitala in posledično oblikovanje različnih konceptov. Teorijo socialnega kapitala sestavljajo tri osnovne tradicije, ki so notranje heterogene.

Bourdieu definira socialni kapital kot agregat dejanskih in potencialnih resursov, ki so povezani s posedovanjem trajnih omrežij bolj ali manj institucionaliziranih odnosov

vzajemnega poznanstva in prepoznavanja s članstvom v skupini, ki vsakemu od članov nudi podporo kolektivno posedovanega kapitala, ki jim daje pravico do zaupanja v različnih pomenih besede (Bourdieu v Adam in Rončević 2003, 8).

Na osnovi te definicije je Portes socialni kapital definiral kot zmožnost zagotoviti si koristi skozi članstvo v omrežjih in drugih družbenih strukturah (Portes 1998, 8).

Cloeman je ugotovil, da je socialni kapital definiran s svojo funkcijo. S tem se je oblikovala druga smer formulacije socialnega kapitala. To ni ena sama entiteta, temveč niz različnih entitet, ki imajo dve skupni lastnosti, da so sestavljene iz nekega aspekta družbenih struktur in pospešujejo določeno delovanje akterjev znotraj le teh. Ključno je, da je s tem omogočeno doseganje določenih ciljev, ki v primeru odsotnosti socialnega kapitala ne bi bili dosegljivi (Coleman v Adam in Rončević 2003, 8).

Putman, postavi temelje tretje smeri socialnega kapitala s socio-centričnim pogledom na socialni kapital. Socialni kapital se nanaša na obliko družbenih organizacij, kot so zaupanje, norme in omrežja, ki lahko izboljšajo učinkovitost družbe z olajševanjem koordiniranih delovanj (Putman v Adam in Rončević 2003, 8).

Kljub temu, da se pri socialnem kapitalu ukvarjamo z določenimi vidiki družbene strukture, ki omogoča družbeno delovanje, ni mogoče oblikovanje enega koncepta in enega merila kaj je socialni kapital. Dejstvo je, da socialni kapital obstaja samo v povezavi s priznanjem posameznika, ki je del družbe. Neglede na njegov položaj znotraj družbe se z interakcijo med posamezniki ustvarja socialni kapital, ki je ključnega pomena za uspešno delovanje posameznika znotraj družbe, delovnega procesa in same interakcije s kapitalom (Adam in Rončević 2003, 5-28; OECD 2007, 102–105).

Če povzamem, so bistvo socialnega kapitala medosebni odnosi oziroma omrežja. Posameznik z druženjem, izmenjavo mnenj in sodelovanjem dosti lažje doseže željene cilje, ki jih sicer kot posameznik ne bi mogel (Field 2003, 1).

2.1 Pomen socialnega kapitala za posameznika

Posameznik je produkt narave, ki producira politiko. Gre za stopnjevanje razvoja človeštva stran od narave, v skupnost. Vendar ne smemo pozabiti prvotnega izhodišča, da je človek produkt narave in tako ne more zaobiti svoje determiniranosti. Na to je nakazal že Aristotel, ko je dejal, da je človek politična žival. Tako kljub socializaciji in bivanju znotraj družbe ohrani

primarne nagone. Vendar se je človek z razvojem vedno bolj učlovečil, tako se je oblikovala družba, ki temelji na povezovanju med posamezniki (Lukšič in Pikalo 2007, 108–112).

In prav povezovanje, ki tvori vezi med posamezniki so ključne za napredek družbe, ki ga je mogoče doseči zgolj s kooperacijo. Ne samo napredek družbe, tudi položaj posameznika znotraj družbe je odvisen od vezi, socialnega kapitala. Ta je ključnega pomena za uspešnost tako posameznika kot družbe. Kot pravi Putman ekonomija ni prediktor državljanskega angažmaja, temveč je državljanski angažma prediktor ekonomije (Putman v Adam in Rončević 2003, 21). Angažiranost posameznikov povezanih v civilnodružbene skupine, ki so vključene v proces sprejemanja političnih odločitev zagotavljajo sprejemanje do posameznikov prijaznejših politik. (Putman v Adam in Rončević 2003, 21–22). Socialni kapital ima zagotovo pozitivne učinke za posameznika, ki je družbeno politično aktiven. Nivo izobrazbe je ključen faktor politične participacije, saj so aktivni predvsem tisti z višjo stopnjo izobrazbe.

Socialni kapital je ključnega pomena za uspeh posameznika, saj je kooperacija in izmenjava mišljenja ključna za uspešno delovanje znotraj gospodarstva. Za doseganje zelenih ciljev morajo posamezniki sodelovati in pri tem zaupati drug drugemu. Produktivnost je tako odvisna od socialnega kapitala, ki temelji na formalnih in neformalnih omrežnih povezavah in kooperacije med posamezniki, podjetji in drugimi institucijami (Putman v Adam in Rončević 2003, 23–24).

Socialni kapital posledica zainteresiranosti in podjetnosti posameznih akterjev in institucij. Obstajajo številni viri socialnega kapitala, vendar pa so njegovi nosilci predvsem aktivni državljani. Socialni kapital je kapital aktivnih posameznikov, ki sodelujejo in si zaupajo.

2.2 Sodelovanje in zaupanje

Vzpostavitev zaupanja je povezana z verjetnostjo, da bodo drugi ravnali zaupanja vredno (Hardin v Igljč 2004a, 156).

Sodelovanje in zaupanje drugim ljudem je pomemben kazalec socialnega kapitala, za oblikovanje katerega je ključno prepoznavanje identitete partnerjev, dveh posameznikov, ki sta voljna sodelovati, za doseganje skupnega cilja. Za to je potrebna vzpostavitev zaupanja. Ti odnosi se razlikujejo od čistih menjalnih odnosov, ki ne zahtevajo prepoznavanja identitete drugega in sodelovanja na temelju zaupanja (Igljč 2004a, 155–158).

Zaupanje do drugih ljudi, ki jih ne poznamo, sodržavljanov, je ključeno za raven socialnega kapitala, zato je potrebno ustvariti socialno situacijo v kateri ljudje sami razvijejo motivacijo za druženje s čemer raste stopnja posplošenega zaupanja. Medosebno zaupanje je razumljeno kot pogoj za spontano omrežno vključevanje in povezovanje. Zaupanje določa stopnjo tveganja za posameznike, ki stopajo v socialne interakcije. V primeru nizkega socialnega kapitala se ti le tem izogibajo kljub temu, da lahko s tem zamudijo pomembno življenjsko priložnost. Posledično pa, višja kot je raven socialnega kapitala, višja je stopnja družbene angažiranosti (Iglič 2004b, 149–151).

Stopnja zaupanja je neposredno povezana z izoblikovanimi družbenimi normami. V stabilnih sistemih, kjer so jasno izoblikovane norme podkrepljene s pravnim redom je zaupanje in sodelovanje med posamezniki dosti večje, kot v tranzicijskih obdobjih, kjer stare norme ne veljajo več, nove pa še niso razvite do te mere, da so podkrepljene s pravnim redom. Zato je tudi interakcija med posamezniki minimalizirana in večinoma poteka zgolj v sredinah z že vzpostavljenim zaupanjem. Za krepitev zaupanja je ključen stabilen sistem z delujočimi institucijami, ki zagotavljajo delovanje stabilnega družbenopolitičnega in ekonomskega sistema (Iglič 2004b, 153).

Pri vzpostavitvi zaupanja ima pomembno vlogo civilnost, ki je vezana na moralo. Civilnost meri na kvaliteto odnosov in naravnosti med državljani. Implicira vključenost v skupni moralni univerzum, s čemer prispeva k širši socialni integraciji in s tem k stabilizaciji liberalne demokracije. Moralna drža posameznika je odsev vzpostavljenih medosebnih odnosov v družbi, kar omogoča zavzemanje nevtralne držbe in temelji na zmanjšanih pričakovanjih s strani drugih glede medsebojne lojalnosti in naklonjenosti. To pomeni, da mora biti posameznik zmožen vzpostaviti moralno držbo, da ne zlorabi zaupanja tujca zaradi lojalnosti prijatelju ali lastnih interesov (Iglič 2004b, 153–155).

Sodelovanje je pogojeno z zaupanjem. Višja kot je stopnja zaupanja v družbi, večja je verjetnost, da bodo tujci med seboj sodelovali. To ima pozitivne učinke tako za gospodarstvo ko samo družbo, saj je večja angažiranost civilne družbe, ki vpliva na politiko. Tako je zaupanj in sodelovanje pomemben indikator socialnega kapitala, ki reflektira stanje v družbi.

2.3 Ravni socialnega kapitala

Ločimo različne ravni socialnega kapitala, od prijateljskih vezi do sodelovanja v delovnem okolju do zaupanja do tujcev. Glede na raven socialnega kapitala je povezana tudi stopnja

zaupanja. Iglič loči socialni kapital na tri ravni, makro, mezo in mikro raven (Iglič 2004a 157–158).

Makro raven zaznamujejo odnosi med ljudmi, ki se ne poznajo in niso člani istih socialnih omrežij. Koliko zaupamo ljudem, ki jih ne poznamo, s katerimi nimamo jasno prepoznane osebne identitete, ki odraža vrednotno usmerjenje posameznika. Socialni kapital na makro ravni obsega potencialne ali anonimne socialne vezi. Ključno je prepoznavanje kolektivne identitete, ki vpliva na solidarnost in skupno reševanje problemov znotraj družbe. Pripadnost isti kolektivni identiteti sproža solidarnost, ki se kaže v sodelovanju in socialni opori, ko se akterji med seboj ne poznajo, nimajo neposrednih ali posrednih vezi. Strpnost v družbi pa se kaže skozi generalizirano zaupanje. Oba vodita v sodelovanje in pozitivno naravnost do drugih (Iglič 2004a, 159–162).

Mezo raven obsega vezi s sodelavci, sosedi, večjimi prijateljskimi skupinami, ker se razvijejo različne oblike vezi. Lahko se razvijejo močne vezi z visoko stopnjo zaupanja ali pa ostanejo šibke kljub pogostemu stiku. V večini pa so srednje močne vezi, pri čemer je poudarek na skupinski sociabilnosti. Kazalci socialnega kapitala na tej ravni so vključenost v omrežja in pogostost druženja. Participacija je prostovoljna in osnovana na podlagi zasledovanja skupnega interesa, lažjega doseganja cilja. Za socialni kapital na mezo ravni je značilno, da ima visoko mobilizacijsko moč. V določenih primerih lahko presežejo mezo raven in preidejo v mikro z vzpostavitvijo osebnih in intimnih stikov (Iglič 2004a, 169–172).

Na mikro ravni se oblikujejo močne socialne vezi med posamezniki, ki se dlje časa poznajo, so pogosto v stiku ali v intimnih odnosih. Gre za posameznikove odnose z družino in sorodniki, prijatelji in opornimi omrežji. Socialni kapital na mikro ravni temelji na zaupanju in relativno visoki stopnji zaprtosti do tujcev (Iglič 2004a, 162–169).

2.4 Socialni kapital v povezavi s človeškim kapitalom

Človeški kapital predstavlja jedro intelektualnega kapitala in je s tem eden najpomembnejših neotipljivih sredstev podjetij v ekonomskem smislu. Je temelj razvoja in inovacij, ki žene človeški napredek in poganja gospodarsko rast (Daum 2003, 17–19).

Človeški kapital je ključen za delovanje gospodarstva in vzpostavitev ekonomskih odnosov, saj vključuje znanje, veščine, kompetence in ostale attribute, ki so relevantni za ustvarjanje vrednosti in so utelešeni v posamezniku (Human capital investment 1998, 9).

Socialni kapital ključno vpliva na oblikovanje človeškega kapitala, tako obstoječega kot nove generacije. Na mikro ravni družina vliva na vzgojo novega rodu človeškega kapitala, na mezzo ravni poteka izobraževanje in sodelovanje znotraj najrazličnejših organizacij, na makro ravni pa oblikovanje kolektivne identitete (Iglič 2004a, 158-159, Coleman 2009, 109–118).

Za uspešno delovanje in rast gospodarstva, ki komodificira človekove danosti, sta ključna človeški in socialni kapital, saj je z njima pogojena produktivnost. Višji kot je socialni kapital višja je stopnja zaupanja in sodelovanje med ljudmi. Za doseganje ciljev se posamezniki z različnimi znanji povezujejo in sodelujejo.

3 Komodifikacija

Komodifikacijo bi bilo mogoče v splošnem opredeliti kot koncept, ki zajema proces, pri katerem je določen izdelek ustvarjen kot dobrina za trg (Shuker 1998, 55).

Nanaša se na procese, s katerimi so družbena razmerja zmanjšana zgolj na menjalni odnos. Določen objekt, področje ali znanje je tako popolnoma na novo umeščeno v menjalne odnose in s tem prvič obravnavano v ekonomskem smislu. Da so lahko umeščeni na trg in definirani kot blago na trgu je bistveno, da je po njih povpraševanje in imajo določeno vrednost, protivrednost, ki je lahko blagovna ali denarna. Del komodifikacije je lahko tudi ideja, lastnost, dogodek, s tem, ko pridobi menjalno vrednost in je mogoče z njo trgovati kot s katerim koli drugim blagom. Da je proces izvedbe menjave uspešen, sta vedno potrebna minimalno dva subjekta, ki drug drugemu ponudita recipročno uporabno blago (Marx 1961, 43–163).

Proces komodifikacije se je opazno razširil po drugi svetovni vojni. Kot glavni ekonomski proces jo je ustoličila globalizacija. K temu sta pripomogla zlasti razvoj tehnologije in logističnih povezav ter razmah oglaševalske industrije. Oglaševanje produkt pripelje do potrošnika in v njem vzbudi željo po izdelku, za katerega je pripravljen plačati določeno vrednost. Zaradi potreb ljudi se na trgu nenehno pojavljajo nove dobrine, zaradi česar se nenehno ustvarjajo nove blagovne vrednosti. Komodifikaciji podlega vse, kar lahko na trgu najde blagovno protivrednost. Potekata dva vzporedna procesa. Prvi obsega tehnološki razvoj, zahvaljujoč kateremu se na trgu pojavljajo novi produkti, ki so posledica inovacij. Tehnološko bolj dovršeni produkti izpodrivajo obstoječe. Tehnološki produkti se delijo na produkte, ki imajo dejansko uporabno vrednost in tiste, ki služijo človeku zaradi izobilja časa, torej le zadovoljevanju njegovih želja. Bistveno je, da imajo ti produkti na vse bolj zasičenem trgu

dovolj veliko kupno moč. Zaradi človekove želje po izobilju večina produktov uspešno preživi na trgu. Drugi proces zajema komodifikacijo znanja, storitev, lastnosti ali nadarjenosti in nenazadnje, družbenih odnosov, s katerimi je povezan človek. Naravni viri kot so gozdovi, živalske vrste in rudnine, se zaradi intenzivne rabe gospodarstva hitro krčijo. Proizvodnja blaga, ki je povezana z naravnimi viri je omejena, človeška populacija in njegova kupna moč pa se povečujeta, s tem pa tudi potencial blaga, ki služi človeku za zapolnitev prostega časa. Primer tega je zabavna industrija, ki producira vsebine, ki služijo zgolj zabavi. Ta komodificira ideje, talente, kulturo in tudi vojno, ki jo spreminja v tržno blago in z njeno pomočjo ustvarja enormne dobičke na globalnem trgu.

Ena prvih oblik komodifikacije človeka od vzpostavitve ekonomskih odnosov znotraj družbe je človekova zmožnost dela. Svojo zmožnost dela ponuja trgu, kjer za opravljeno delo dobi plačilo ali pa sam uporabi zmožnost, da proizvede določeno dobrino, ki jo nato ponudi v menjalni odnos, trgu. V prvem primeru po Marxu in Engelsu opravlja zgolj mezdno delo, ki mu v obliki delavske mezde omogoča golo preživetje. Delavec nima možnosti, da bi postal kapitalist, saj nima presežka kapitala, ki bi ga lahko plemenitil, in zato je obsojen na mezdno delo. V drugem primeru posameznik izkoristi svojo kreativnost, ideje, zmožnost dela in razpoložljiva sredstva, da ustvari dobrino, ki jo ponudi trgu in ustvari presežek. Tega vlaga naprej, ali v proizvod ali v druge ekonomske odnose, in plemeniti kapital. S tem kapital plemeniti kapital in pri tem išče nove tržne priložnosti, tudi s komodifikacijo nekomodificiranega. Ta ekonomski proces počasi, a vztrajno prodira v vse pore človekovega vsakdana in njega samega (Goldman in drugi 2012).

3.1 Pomen komodifikacije za kapitalizem

Komodifikacija in kapitalizem delujeta z roko v roki. Z vzponom kapitalizma je potekal vse obsežnejši proces komodifikacije. Ključno za uspeh kapitalizma je nenehno povečevanje obsega izmenjave, kar kapitalu zagotavlja večje možnosti za oplajanje. Torej, kar še ni izpostavljeno tržnim silam komodificirati, spremeniti v tržno blago, s katerim bo mogoče trgovati in ustvarjati profit. Komodifikacija je gonilna sila kapitalistične družbe.

Procesu komodifikacije je podvrženo vse, kar omogoča ustvarjanje profita. Komodifikacija se vse hitreje seli iz sfere gospodarstva, katerega gonilo je razvoj, v sfero družbenih odnosov in človeka. Zakonodajna veja oblasti lahko z zakoni omejuje ali preprečuje proces

komodifikacije, hkrati pa lahko, zaradi pritiska kapitala, s spremembo obstoječe zakonodaje, nelegalno komodifikacijo legalizira (Leys in Harriss-White 2012).

Komodifikaciji in kapitalu je dal dodaten zagon neoliberalizem, ki daje kapitalu nov pomen. Odpravlja omejitve pri ustvarjanju profita in daje kapitalu svobodo pri komodifikaciji skoraj vsega.

3.2 Komodifikacija in neoliberalizem

Neoliberalizem deluje v interesu kapitala. Prizadeva si zagotoviti kapitalu čim večjo svobodo, se znebiti omejitev, ki zavirajo njegovo oplajanje. Po Marxu je kapital vrednost, ki samo sebe oplaja (Marx 1986). Glede na to si neoliberalizem prizadeva omogočiti kapitalu kar najučinkovitejše pogoje za oplajanje in maksimizacijo profitov. Namen izmenjave dobrin ni več samo zadovoljitev človekovih potreb, ampak maksimizacija profita. Tako je v kapitalistični družbi zadovoljevanje potreb ljudi zgolj stranski produkt procesa menjave, katerega glavna naloga je ustvarjanje čim večje presežne vrednosti (Marx 1986). Neoliberalizem proces komodifikacije le še pospešuje.

Triumf modela zahodnega liberalizma, tako političnega kot ekonomskega, v svetu nima pravega tekmeca. Človek je na poslednji točki ideološkega razvoja in s tem univerzalizacije zahodne liberalne demokracije kot poslednje oblike vladavine. Po mnenju Fukuyame je kljub temu izključena neposredna povezava med tem, da liberalni ekonomski sistem neizogibno proizvaja liberalne politike, saj sta ekonomski in politični sistem avtonomni politični polji. Ekonomski sistem si prizadeva pridobiti čim večjo avtonomijo, liberalizacijo trga, kar ni nujno, da se reflektira v liberalizaciji političnega sistema in večjih pravicah njenih državljanov. Nevmešavanje države in njen umik iz ekonomskih odnosov in s trga ima lahko negativne posledice za državljane, posledici pa sta lahko nemotena komodifikacija in izpostavljenost trgu vsega, s čimer je možno ustvariti profit. Kljub temu sta prosti trg in stabilen politični sistem potrebni predpostavki za kapitalistično ekonomsko rast, saj v nasprotnem primeru kapital odteka v njemu prijaznejše okolje (Fukuyama 1992).

Neoliberalizem se osredotoča zlasti na logiko prostega trga, zaradi česar je vse podrejeno logiki gospodarskega liberalizma. Posledica so lahko na eni strani ugodni vplivi na ekonomske odnose na trgu, na drugi strani pa negativne posledice za posameznika. Po Wallersteinu je neoliberalizem konservativna ideologija, ki poudarja pomen svobodne trgovine (Wallerstein 2006, 130). Temeljna predpostavka konservativizma je tradicionalnost

in s tem ohranjanje vrednot in norm, ki se prilagajajo razmeram v družbi s počasno evolucijo in ne z radikalnimi prevrati ali revolucijo, ki ogrožajo vzpostavljen sistem. Država ima pomembno vlogo pri zagotavljanju avtoritete in varnosti in tako varuje obstoječ sistem (Wallerstein 2006). Da se neoliberalizem ohrani in širi, gre z roko v roki s konservativizmom, ki »evolucira« v neokonservativizem, ki krepi moč države in njeno ekspanzionistično politiko. To kapitalističnemu razredu zagotavlja reprodukcijo in širitev njegovega vpliva zunaj državnih meja (Brawn 2006).

Profitu kot najvišji vrednoti neoliberalizma je podrejeno vse, kar ima določeno tržno vrednost in daje možnost ustvarjanja dobička. Prednost imajo ekonomski aspekti pred potrebami države in njenih državljanov. Po Chomskem je pravi povod za uveljavitev neoliberalnih načel uničenje demokracije in s tem onemogočanje vpliva državljanov na politiko države, ki oblikuje in narekuje ekonomsko politiko in pravila znotraj nje. Zagotovi se nemoten pretok finančnega kapitala, država pa ne zmore več nadzorovati kapitalskih trgov. Zaradi tega postane država ujetnik kapitalistov, ki ob pridobljeni moči narekujejo in oblikujejo njeno politiko. Glavni cilj kapitalista je oplajati svoj kapital. Prizadeval si bo za čim večjo deregulacijo, da bo imel kapital čim večjo svobodo in možnost plemenitenja. Tako trg, ki ga usmerja neoliberalna politika, služi predvsem kapitalistom, torej tistim, ki imajo v rokah kapital, večina pa je prepuščena na milost in nemilost tržnim silam in s tem boju za lastno preživetje (Chomsky 2005, 1–110).

Postavlja se vprašanje smotrnosti politike države, ki bi morala delovati v interesu vseh članov kapitalistično naravnane družbe in ne zasebnih ter lastnih političnih interesov. Zaradi procesa komodifikacije vsega naravnega si nekatere multinacionalke želijo prilastiti človeka. To je razvidno iz poskusa ameriškega podjetja Celera, ki je hotelo patentirati človeški genom. Ta bi postal tržno blago podjetja, vendar je ameriška vlada to preprečila. Kar ne velja na področju kmetijstva, kjer multinacionalka Monsanto uspešno pospešeno patentira naravna in gensko spremenjena semena rastlin.

Neoliberalizem odpravlja omejitve ali ustvarja ugodna okolja za množenje kapitala na nacionalni in mednarodni ravni. Zrak, ki ga dihamo vsak dan, doživlja prve uspešne korake komodifikacije na globalni ravni. Z oblikovanjem kuponov za zmanjšanje toplogrednih plinov se je v resnici oblikoval trg, na katerem se trguje z izpusti, torej onesnaževanjem zraka. To je mogoče zato, ker se politike neoliberalnih držav na nacionalni in nadnacionalni ravni oblikujejo v zasebnih raziskovalnih institucijah, *think tankih*, ki so financirani z javnim in

zasebnim denarjem, zaradi česar lahko oblikujejo politike v interesu kapitala in ne javnega dobrega (Leys in Harriss-White 2012).

4 Kapitalizem

Beseda kapitalizem izhaja iz latinske besede *capitalis*, kar pomeni glaven in opredeljuje družbeni red in način proizvodnje, kjer so proizvodna sredstva kapital (Verbinc 1997, 331). Je tudi dominanten način produkcije tako na gospodarskem kot političnem področju. V kapitalističnem sistemu je kapital postavljen na vrh hierarhične lestvice in je osnovno sredstvo za vzpostavitev produkcije. Kljub globalni gospodarski krizi je ohranil primat. Rešitve krize ne gredo v smeri sprememb obstoječih gospodarskih, družbenih ali političnih sistemov, pač pa se jo poskuša sanirati s pomočjo pritoka svežega kapitala za sanacijo gospodarstva, v obliki zadolževanja.

Temeljnega pomena za učinkovito delovanje kapitalizma in kapitalistične družbe je razvoj institucij, ki omogočajo pretvorbo vseh vrst premoženja v kapital. Veliko moč pridobijo finančne institucije, ki ponujajo pretvorbo pasivnega kapitala v aktivnega. Primer tega so krediti, ki so zavarovani z nepremičninami, hipotekarni krediti, zastava premoženja za pridobitev kapitala. Ena od bistvenih prednosti, ki jih omogoča kapitalizem, je torej prožnost in mobilnost kapitala. To bistveno pripomore k industrializaciji, saj omogoča podjetniško pobudo vsakega posameznika ali z lastnim ali dolžniškim kapitalom (Fulcher 2010, 23–28).

Wallerstein definira kapitalizem kot zgodovinski sistem, ki ga določa neskončna akumulacija kapitala. V kapitalističnem sistemu smo šele tedaj, ko sistem daje prednost neskončni akumulaciji kapitala. Po tej definiciji je samo moderni svetovni sistem kapitalistični sistem. Neskončna akumulacija pomeni, da ljudje in podjetja akumulirajo kapital zato, da bi akumulirali še več kapitala, proces, ki je kontinuiran in neskončen (Wallerstein 2006, 34, 129).

Offe definira kapitalistično državo, kot obliko institucionalne ureditve s štirimi funkcionalnimi ureditvami:

– Privatizacija produkcije. Javna oblast strukturalno ne more organizirati materialne produkcije po lastnih političnih merilih. Z drugimi besedami: lastnina (bodisi lastnina delovne sile bodisi kapitala), ki deluje produktivno, je v zasebni lasti, kar pomeni, da je izvzeta iz politično sprejetih odločitev o njeni uporabi. Tej določitvi le na videz nasprotuje dejstvo, da

so v nekaterih razvitih kapitalističnih industrijskih družbah kar precejšnji deleži kapitalskega sklada državna lastnina. Vprašanje je, ali vodi ta javna lastnina produkcijskih sredstev do takšne vključitve in uporabe teh sredstev, da bi se razlikovala od privatnega izkoriščanja kapitala. Če je tako, se postavlja vprašanje, ali ima taka politična produkcija druge cilje, kot so poceni infrastrukturne dobrine (elektrika, transportne storitve ...), za potrebe privatnih produkcijskih procesov (Offe 1985, 60).

– Davčna odvisnost. Javna oblast je posredno, po mehanizmih davčnega sistema, odvisna od obsega privatne akumulacije. Od privatne akumulacije, ki jo država obdavči, so torej odvisni prihodki v državni proračun, iz katerega se financira celotno delovanje države. Za oblikovanje državnega proračuna je bistveno, da ima država učinkovit davčni sistem, vendar to pomeni popolno odvisnost od privatne akumulacije (Offe 1985, 60).

– Akumulacija kot navezna točka. Državna oblast ne more sama organizirati procesa akumulacije in je zato popolnoma odvisna od privatnega procesa akumulacije. Zato je interes politike ustvarjanje ugodnega in stabilnega okolja za privatni proces akumulacije. S tem si zagotavlja podporo kapitala in lastno reprodukcijo. Zgodovinsko in empirično je opazno, da se prepletenost pogojev državnega izvajanja oblasti s privatno akumulacijo v politiki kaže v različnih oblikah. Zavzetost države za ohranjanje možnosti izvajanja javne oblasti in nadaljevanje privatne akumulacije ne temelji na kakršnih koli zvezah med državnim aparatom in določenimi razredi ali sloji niti na dostopnosti državnih centrov odločanja za člane kapitalističnega razreda. Takšen privilegiran dostop v danem primeru ni vzrok, temveč institucionalni odsev strukturalne odvisnosti državne dejavnosti od funkcioniranja akumulacije. S tega vidika se nosilci procesa akumulacije ne zavzemajo predvsem za instrumentaliziranje državne oblasti, temveč obratno, nosilci državne oblasti zaradi svoje sposobnosti za funkcioniranje ubogajo imperativ vzpostavljanja in zagotavljanja ugodnega gospodarskega razvoja za privatno akumulacijo (Offe 1985, 60–61).

– Demokratična legitimacija. V demokratičnih sistemih imajo glavno moč volivci, ki na volitvah volijo predstavnike. Ti se lahko legitimno povzpnejo na oblast le, če so na volitvah izvoljeni, kar jim daje možnost vladanja za določeno obdobje. Da izbira ljudi ne bi vplivala na gospodarstvo in proces akumulacije, je gospodarstvo popolnoma ločeno od politike in izbora volivcev, kar kapitalu zagotavlja nemoteno reprodukcijo. Z zakoni je zavarovana zasebna lastnina, ki lastniku omogoča prosto razpolaganje. Vsakokratna nova oblast ne posega v zasebno lastnino in ekonomske odnose, saj se zaveda posredne odvisnosti od akumulacije

zasebnega sektorja. Z drugimi besedami: za kapitalistično državo je značilna dvojna določitev politične moči. Po njeni institucionalni obliki jo določajo pravila demokratično predstavniške oblike vladanja, po vsebini pa je determinirana s potekom in potrebami akumulacijskega procesa (Offe 1985, 61).

4.1 Oblikovanje kapitalizma

Začetki kapitalizma segajo v fevdalno Anglijo, oblikovani so bili v odnosu med zemljiškimi gospodi, zakupniki in kmeti. Plemiči, ki so bili lastniki zemlje, so oddajali zemljo in od zakupnika dobili plačilo, rento. Zakupniki kmetje, so se med seboj potegovali za zakupno pravico na trgu. Torej je zakupna pravica nad zemljo postala lastnina, ki jo je bilo mogoče kupovati in prodajati, zemlja pa je postala tržno blago. Oblikoval se je trg, na katerem se je prosto trgovalo z zakupnimi pravicami zemlje z namenom ustvarjanja dobička. Dvig ali padec vrednosti ni bil odvisen od vloženega dela, ampak od povpraševanja in ponudbe. Zemljo so, poleg kmetov zakupnikov, vse pogosteje obdelovali posamezniki, delavci. Za opravljeno delo na zemlji so dobili plačilo, mezdo.

Oblikoval se je razred osebno svobodnih posameznikov, mezdnih delavcev, ki so za opravljeno delo prejeli protiplačilo. Ker kmetje niso več plačevali fevdalcem z blagom, ampak z denarjem, so pridelke ponujali na trgu. Kmetijstvo je postalo tržno naravnano, kar je bistveno pripomoglo k razvoju kapitalistične proizvodnje. Kmetje so postali konkurenca drug drugemu, kar je vodilo k inovacijam v kmetijstvu in povečanju produkcije. To je omogočalo porast prebivalstva in dolgoročno povečanje delovno sposobnih posameznikov. Povečanje pretoka denarja je vodilo v dvig kupne mase in povečanje povpraševanja po raznovrstnih produktih. Fevdalna razmerja so se umaknila tržnim (Fulcher 2010, 1. in 2. pogl.).

Zametke kapitalizma predstavljajo tudi trgovci, ki so ustvarjali profit z vlaganjem v dobrine, te pa so poskušali prodati z dobičkom. Angleška trgovska Vzhodnoindijska družba je od posameznih investitorjev pridobila kapital, s katerim je financirala odprave. Ekipe pomorščakov so z ladjami odpotovale v eksotični svet, kjer so kupovali blago, ki ga ni bilo mogoče dobiti v Evropi. Ob uspešni vrnitvi so blago prodali na domačem in ostalem evropskem trgu z velikim dobičkom. Kljub temu, da je trgovanje omogočalo velike donose, je za posameznike, ki so vložili kapital, zaradi nezmožnosti vplivanja na plovne razmere, varnost ladij in uspešno vrnitev ladjevja z blagom, pomenilo veliko tveganje. Da bi zmanjšali

tveganje za vlagatelje in si zagotovili stalen pritek kapitala, ki ni vezan na odprave, se je družba kot ena prvih preoblikovala v delniško družbo. Leta 1688 so na londonski borzi začeli trgovati z njenimi delnicami (Fulcher 2010, 9–13).

Borza predstavlja organiziran trg, stičišče ponudbe in povpraševanja. Z besedo trg ni mišljen fizični prostor, ampak ekonomski. Trgi postanejo edini način kupovanja in prodaje dobrin. Proizvodnja in potrošnja sta povezani preko trgov. Posamezniki ne kupujejo tistega, kar proizvajajo, in ne proizvajajo tistega, kar kupujejo. Trgi so tako posredniki v vseh ekonomskih dejavnostih (Fulcher 2010, 25–28).

Dobrine, po katerih kupci povprašujejo, se na trgu prodajajo po tržni vrednosti, s katero mora kapitalist pokriti vse stroške in ustvariti profit. Profit vloži nazaj v proizvodni proces in tako ustvarja presežno vrednost, ki se s prodajo blaga povečuje in plemeniti. Če bi se dobrine na trgu prodajale po naravni ceni, bi to zadostovalo zgolj za poplačilo zemljiške rente, plač in sredstev, ki so bila potrebna za nabavo, pridelavo ali obdelavo in nato njihovo lansiranje na trg. Ponudnik tako ne bi imel interesa ponujati potrošniku dobrine, saj ne bi ustvaril dobička, ki je temelj podjetništva, ki zagotavlja preživetje podjetniku, podjetju in nadaljnje plemenitenje kapitala. Tržna cena je posledica trga in razmerij na njem in *a priori* ne zagotavlja ustvarjanja dobička. Določa jo razmerje med ponudbo in povpraševanjem po določeni dobrini. Če je povpraševanje večje od ponudbe, se cena blaga dviguje, saj so potrošniki, v želji dobiti blago pred ostalimi, pripravljeni plačati več od naravne cene. Kadar pa količina blaga na trgu preseže dejansko povpraševanje po dobrini po določeni ceni, je treba ceno znižati, da bi blago prodali. Nižanje cene blaga spodbudi tekmovanje ponudnikov, kar se lahko kaže v padcu cene krepko pod naravno. Teoretično bi se ravnovesje med naravno in tržno ceno vzpostavilo takrat, ko bi bila ponudba enaka povpraševanju. Oblikovanje tržne cene je dinamičen proces, pri katerem se na trgu vzpostavlja kopica odnosov in razmerij (Smith 2010, 61–78).

Lastniki kapitala imajo monopol nad produkcijskimi sredstvi, vendar za proizvodni proces potrebujejo delavce. Ti za protiplačilo kapitalistom ponujajo svojo zmožnost dela, za kar prejemajo mezdo, ki zadošča le za preživetje, za ohranitev sposobnosti dela in vzrejo novega rodu mezdnih delavcev. Tako je nenehno vzpostavljen konflikt med delavci, ki si prizadevajo za čim višjo mezdo, in kapitalisti, ki si želijo čim večji profit, torej znižanje mezde. Ne samo višina mezde, tudi delovni čas in pogoji dela so stvar boja. Kapitalisti stremijo k maksimizaciji profita, zato si želijo čim daljši delovni čas in čim manjšo mezdo. Mezdni

delavci pa si prizadevajo za dvig mezde, skrajšanje delovnega časa in znosnost delovnih razmer. Mezdni delavec nima možnosti preboja v razred kapitalista, saj nima presežka kapitala in je tako obsojen na mezdno delo. Medtem pa kapitalist nenehno povečuje svoj kapital in s tem svojo moč nad delavskim razredom. Akumulacija kapitala reproducira kapitalistične odnose (Marx 1961).

Kapitalizmu sta zagotavljala uspeh gospodarska rast in profit. Postal je dominanten način produkcije po vsem svetu. Njegov glavni ambasador so Združene države Amerike (v nadaljevanju ZDA) na čelu z mednarodnima institucijama kot sta Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka. Oblikuje se globalni trg in pojavlja internacionalizacija kapitala, ki si prizadeva za čim manjše omejitve z umikom države s polja gospodarstva in deregulacijo trgov. Z začetkom finančne krize v ZDA leta 2008, ki se je stopnjevala v globalno ekonomsko krizo, je kapitalizem v bistvu izčrpal svoj progresivni značaj. Možnosti za novo fazo ekspanzije se zdijo omejene, najverjetneje se bo val recesije razpotegnil v šibko rast. Po zlati dobi kapitalizma, tistem najboljšem, kar je imel ponuditi, poskuša kapitalizem zdaj najti izhod iz krize in zagotoviti nadaljnjo rast s še več kapitala. Kljub razcvetu in vlaganju enormnega kapitala v informacijsko in komunikacijsko tehnologijo ni realno, da bi ti dve disciplini postali nosilki nove faze kapitalističnega razcveta. Najverjetneje bodo potrebne temeljitejšje in korenitejšje spremembe (Husson 2012, 37–69).

4.2 Pridobitev temeljnih svoboščin

Za vzpostavitev kapitalizma je bistveno, da posameznik pridobi temeljne svoboščine, postane neodvisen posameznik in sam razpolaga ter upravlja svoje telo. S tem se vzpostavi razred delovno sposobnih posameznikov, kar omogoči kapitalistično proizvodnjo. Gre za prehod iz naravnega stanja v družbeni svet.

Za pionirja in enega glavnih mislecev na tem področju velja Thomas Hobbes z delom *Leviathan*. V naravnem stanju družba še ne obstaja in je vsak posameznik prepuščen samemu sebi. Tako potencialno vsak ogroža vsakega in je po Hobbesu *homo homini lupus* (človek človeku volk). V takem stanju se pojavijo zmeda, strah pred smrtjo in boj za lastno preživetje. Človek spozna, da je pri ohranjanju lastnega življenja osamljen in da ne more zaupati nikomur, saj z ostalimi posamezniki tekmuje za omejene življenjske vire, kar vodi v konflikt. Temu se je mogoče izogniti z odpovedjo lastnim pravicam in njihovo predajo suverenu. To je edini način, da bi ljudje zaupali zakonu in drug drugemu ter se tako držali dogovorov.

Družbena pogodba podeljuje suverenu, ki je lahko ena oseba ali pa zbor, absolutno moč. V nasprotju z Lockom in Rousseaujem pogodba ni sklenjena med vladanimi in vladarjem, ampak jo ustvariyo državljani sami, ki se strinjajo, da se bodo podrejali suverenu. Njihova politična volja se tako konča, saj ko je enkrat postavljen, suverena ne morejo odstaviti (Held 1989, 55–58; Lukšič in Pikalo 2007, 105–106).

V nasprotju s Hobbesom so po Johnu Locku ljudje rojeni v naravno stanje in tako drug drugemu enaki ter svobodni. Vsak si lahko nakopiči toliko lastnine, kolikor je lahko porabi, pri tem pa jo mora pustiti dovolj tudi za druge. Po Hobbesu tako nastane temeljni konflikt, saj se vsak želi polastiti tuje lastnine, njen lastnik pa jo brani. Tako se skozi pojmovanje lastnine zrcali temeljni razkorak med avtorjema. Hobbes predpostavlja naravno stanje kot stanje pomanjkanja, medtem ko Locke vidi naravno stanje kot stanje obilja. Kljub temu v naravnem stanju lahko nastajajo konflikti, zato je prehod v stanje družbe neizbežen. Posamezniki oblikujejo družbo, vendar pri tem ne predajo svojih pravic suverenu. V nasprotju s Hobbesom imajo možnost odpoklica, zamenjave suverena, če ta deluje v nasprotju z družbenimi interesi. Tako ostaja suverenost pri ljudeh (Held 1989, 58–61; Lukšič in Pikalo 2007, 118–119).

Jean-Jacques Rousseau je v delu *Družbena pogodba* poudaril, da ljudje v naravnem stanju živijo nemoralno, vendar vseeno ohranjajo določeno stopnjo sočutja. Na podlagi tega bi bilo mogoče sklepati, da je Rousseau ubral srednjo pot med Hobbesom in Lockom. Rousseaujeva predpostavka je, da so ljudje v naravnem stanju veseli, srečni in zadovoljni, vendar okoliščine, kot so revščina, naravne katastrofe in individualna slabost, stanje precej poslabšajo. Zaradi tega ljudje sprejmejo družbeno pogodbo, s katero bodo lahko delovali kooperativno in s tem pospešili napredek. Ljudje ohranijo suverenost in so soudeleženi pri kreiranju pogojev za življenje. Eno temeljnih načel je, da morajo vsi ljudje uživati politično in ekonomsko enakost. Tako je oblast le izvajalka sprejetih odločitev (zakonov) in je legitimna, dokler jih spoštuje in izpolnjuje. V primeru nespoštovanja, jo lahko ljudje odpokličejo in zamenjajo (Held 1989, 78–83; Lukšič in Pikalo 2007, 120–121).

Oblikovanje družbene pogodbe in prehod iz naravnega stanja v družbeno sta temelj za oblikovanje kapitalizma in vzpostavitev kapitalistične proizvodnje.

4.3 Liberalizem v ekonomiji

Adam Smith s teorijo trga, nevidne roke, ki je sposobna reševati ekonomska vprašanja brez vmešavanja države, velja za pionirja liberalizma v ekonomiji.

Smith je postavil temelje dinamičnim ekonomskim odnosom, ki jih nadomestita državni protekcionizem in umetno uravnavanje cen. Gospodarstvo temelji na razmerju med povpraševanjem in ponudbo. Tržnim silam je tako izpostavljeno vse, kar ima potencialno vrednost, s predpostavko, da bo ponudnik blaga imel določeno korist (Smith 2010, 61–78). Z liberalizacijo zakonodaje in umikom nadzora države nad trgi je bila omogočena pospešena komodifikacija vsega, kar prinaša profit.

Trg je konkretna lokalna struktura, kjer posamezniki ali podjetja prodajajo in kupujejo dobrine, in virtualna, se pravi neprostorska ustanova, kjer se dogaja enak tip menjave. V kapitalizmu svobodni trg ni vsakdanja realnost, saj bi na takem popolnem trgu bilo zmeraj mogoče, da bi kupci barantali s prodajalci, tako da bi ti imeli absolutno minimalni dobiček. Zaradi le tega bi postala kapitalistična igra za proizvajalce nezanimiva. Naloga trga je omogočanje neskončne akumulacije, kar omogoča le delno svoboden trg. Prodajalci imajo najraje monopole, saj lahko tako ustvarijo širok razpon med produkcijskimi stroški in prodajno, tržno ceno. S tem si zagotovijo ustvarjanje visokih dobičkov (Wellerstein 2006, 35–36).

Z gospodarsko rastjo je rastla tudi človekova mezda. Zahodne razvite države so tako postale nekonkurenčne hitro rastočim državam v razvoju, kjer je cena delovne sile zelo nizka, zaradi česar je cenejša proizvodnja. Eden od ciljev krize je znižanje mezde zahodnih delavcev in zagotoviti večjo fleksibilnost trga dela. Torej predvsem lažje odpuščanje. Doseganje zastavljenega cilja obsega dve fazi. V prvi masovno odpuščanje in dvig brezposelnosti, v drugi pa ponovno zaposlitev z nižjimi mezdami. To potrjuje liberalni diskurz, ki poudarja, da je brezposelnost rezultat previsokih plač. Delovanje kapitalističnega gospodarstva temelji na ustvarjanju velikih profitov. Zaradi padanja le-teh je najenostavnejši ukrep odpuščanje, s čimer se zmanjša fiksni strošek delovne sile. Vendar je odpuščanje strogo določeno in omejeno z zakonodajo države, saj si ta želi zagotoviti socialno varnost delavcem, ki so v nasprotnem primeru breme državnega proračuna. Kapitalističnemu gospodarstvu je uspelo ustvariti stanje šoka, ko gospodarstvo pade v recesijo ter negativno rast, pri kateri enormne dobičke zamenja enormna izguba. Država, ki je prisiljena reševati gospodarstvo, liberalizira trg dela in zagotavlja večjo fleksibilnost, poleg tega sanira gospodarstvo s spodbudami, svežim kapitalom. Ekonomski subjekti imajo tako trojno korist: izgube pokrijejo z državnim kapitalom, lažje odpuščajo delavce, zaradi česar se drastično poveča brezposelnost in padec mezd. Pri brezposelnih mezdah delavcev je velika ponudba, povpraševanja po njih pa ni. Zato mezde drastično padejo, tudi stalno zaposlenih, tako v javnem kot zasebnem sektorju.

Zahodno kapitalistično gospodarstvo ima od tega korist, saj jim je uspelo znižati mezde in si zagotoviti fleksibilnejši trg dela. To se kaže v visokih profitih multinacionalk in proračunskih primanjkljajih držav, ki ga krpajo z zadolževanjem (Husson 2012, 55–97). Ta tako imenovani kondratievski cikel v resnici situacije nikoli ne vrne na začetek cikla, ker ukrepi, ki jih države sprejemajo, pomembno spreminjajo parametre svetovnega sistema. Vzpostavljajo predvsem srednjeročno ravnotežje, hkrati pa ustvarjajo strukturne probleme na dolgi rok (Wallerstein 2006, 42–43).

5 Komodifikacija človeka

Ključni trenutek za komodifikacijo človeka je pridobitev osebne svobode. Vsak posameznik je s tem postal lastnik svojega telesa, s katerim prosto razpolaga. To je omogočilo prehod iz naravnega stanja v stanje družbe, v kateri se oblikujejo pogoji za kooperacijo med ljudmi. Kooperacija in izmenjava blaga sta osnovani na kapitalu in oblikovanju kapitalistične družbe.

Čeprav se zdi, da je gonilna sila, ki poganja kapitalizem, kapital, je za kapitalom človek. Za vsakim ekonomskim dejanjem je človek, ki izkorišča sebe in tiste, ki privolijo, da bodo za določeno plačilo soudeleženi v procesu oplajanja kapitala.

Težko je napovedati, kam se bo kapitalizem usmeril v iskanju in ustvarjanju novih virov profita. Cilj kapitalizma je širiti trg kapitalu. Kapital že od začetka ustvarja sistem, v katerem je sam postavljen na vrh hierarhične lestvice in kateremu so vsi podrejeni. To je Marx imenoval primitivna akumulacija, čedalje obsežnejše izkoriščanje, ki je vedno bolj opazno po vsem svetu. Z drugimi besedami, dominantno politiko, ki ima moč, je zamenjala ekonomska dominanca, ki se uveljavlja preko gole moči kapitala. Človek je postal telo, ki ga je treba usmerjati, ne zaradi možnosti vpliva na politiko, ampak zaradi potencialne vrednosti na trgu in znotraj ekonomskih odnosov. Pridobil je popolnoma novo dimenzijo. Vpeljan v ekonomske odnose je postal predmet kapitala, preko katerega se plemeniti in ustvarja profit. Zaradi svoje moči je kapital pri tem zelo uspešen in si s spreminjanjem zakonodaje vedno bolj vztrajno utira pot do popolne komodifikacije človeka. Pred tem ga trenutno varujeta le zakonodaja in ustava, ki človeka obravnava kot neodvisnega posameznika s pravicami in svoboščinami. Vendar postajajo te vse manjše in lahko se zgodi, da bomo v prihodnosti ostali brez njih, saj si kapital neprestano prizadeva spremeniti človeka v tržno blago in s tem popolnoma redefinirati njegovo pojmovanje in videnje v očeh politike, kar bo vplivalo na njegov položaj znotraj ekonomskih odnosov (Thrift 2008, 29–55).

5.1 Začetki komodifikacije človeka

V pradavnini je človek izkoriščal svoje fizične sposobnosti za lov in nabiralništvo, kar mu je zagotavljalo preživetje. Mogoče bi bilo trditi, da je človek komodificiral samega sebe. Svoje sposobnosti je izkoriščal za zadovoljevanje lastnih potreb. Gonilo blagovne izmenjave je bilo zadovoljitev potreb posameznika ali skupine in ne ustvarjanje profita.

Družba je sprva komodificirala človekove sposobnosti, ki so ji zagotavljale preživetje. Prve oblike komodifikacije človeka so plačani vojaki, ki so za opravljanje dela prejeli protiplačilo. Vzpostavila se je interakcija med tistimi, ki so za plačilo povpraševali po vojaki, in tistimi, ki so bili za plačilo pripravljeni opravljati to delo. Oblikoval se je trg, na katerem sta se srečevala povpraševanje in ponudba po določeni človeški dejavnosti. Kapital je tako komodificiral človekovo sposobnost vojskovanja, ki se je s tem transformirala v blago.

Ključna trenutka, ko postane komodifikacija gonilna sila gospodarstva, sta pravno-formalno priznanje posameznikove osebne svobode, na podlagi česar ta prosto razpolaga z lastnim telesom, ter delitev proizvodnje od potrošnje. Razmah industrije, ki je financirana s kapitalom posameznikov in temelji na mezdnem delu, je osnova za vznik kapitalizma in komodifikacijo človeka. Osebnostni posamezniki so ključni element v industrijski proizvodnji, katere cilj je oplajanje kapitala. Lastniki kapitala za protiplačilo povprašujejo po človekovi delovni sposobnosti, delovni sili. Z delom posameznikov v organiziranem delovnem procesu kapitalisti plemenitijo svoj kapital. Komodifikacija človekove sposobnosti dela je prva oblika komodifikacije človeka v kapitalizmu. To je transformacija človekovih sposobnosti v blago. S tem, ko se transformirajo v blago, je na novem trgu mogoče prosto trgovati. V oblikovani kapitalistični družbi, ki se deli na kapitaliste in mezdne delavce, je zadovoljevanje potreb ljudi zgolj stranski produkt procesa menjave, katerega glavna naloga je ustvarjanje čim večje presežne vrednosti (Marx 1961).

5.2 Komodifikacija človekove delovne sposobnosti

Za vzpostavitev kapitalistične proizvodnje je nujno potrebno delo posameznika. Na eni strani kapitalist za nemoteno proizvodnjo določenega blaga potrebuje delavca, sposobnega opravljati določeno delo, delavec pa ponuja kapitalistu svojo sposobnost dela. Glavni vzrok za interakcijo med kapitalistom in delavcem je profit. Delavec za opravljeno delo prejme mezdo, kapitalist pa blago, ki ga na trgu proda, da bi ustvaril profit. Ta dinamika trga odseva v oblikovanju cen, mezd. Kapitalist in delavec sta nenehno v konfliktu, saj si oba prizadevata za

maksimizacijo lastnih koristi. Delavec za čim večje plačilo za opravljeno delo, kapitalist pa za čim manjše plačilo delavca, da s tem maksimizira svoj profit (Marx in Engels 1848; Stigler in Sherwin 1985, 555–562; Smith 2012, 61–78).

Človekova fizična sposobnost za delo je osnova za kapitalistično proizvodnjo. Kapitalist jo komodificira tako, da posameznik opravlja delo v proizvodnem procesu, v katerem se proizvaja določeno blago. Osnovna človekova sposobnost fizičnega dela se torej transformira v blago. V ospredju je tako proizvodnja blaga z blagom. Kapitalist, ki je vzpostavil proizvodni proces, kupi določeno blago, ki se transformira v novo obliko blaga z dodano vrednostjo. To dodano vrednost pridobi zaradi vloženega dela delavcev v proizvodnem procesu. Po Marxovi teoriji kapitalistične produkcije je človekova delovna sposobnost osnovna enota, ki dodaja vrednost blagu, ta pa za opravljeno delo prejme protiplačilo. Osnova za vzpostavitev kapitalistične proizvodnje je, da ima kapitalist zagotovljen dobiček, pri čemer je ključna cena človekovega dela, mezda. Vrednost delovne sile znaša toliko, kolikor znaša strošek življenjskih potrebščin delavca in vzreje novega rodu delavcev. Delovni čas, ki je potreben za produkcijo teh življenjskih potrebščin, je torej vrednost delovne sile, ki jo delavci prejemajo v obliki mezde (Marx 1961).

Kapitalisti si nenehno prizadevajo za znižanje mezde, kar lahko dosežejo zaradi tehnološkega napredka, ker človekovo delo nadomeščajo s tehnološkimi inovacijami. V ospredju je torej nenehen cikel destrukcije obstoječih in oblikovanja novih delovnih mest. Nekdaj nenadomestljivega človeka v fordistični proizvodnji avtomobilov vedno bolj uspešno nadomešča robotizirana proizvodnja. To ima dvojni učinek, kapitalistu zagotavlja večji dobiček, delavci pa so prisiljeni izkoriščati druge oblike svojih sposobnosti. Kapitalisti komodificirajo druge oblike človekovih danosti, zaradi česar so neizogibno vključeni v kapitalistični proces proizvodnje (Huws po Leys in Harriss-White 2012).

Razvite ekonomije pri delitvi mezde vedno bolj upoštevajo moralna načela, tako da minimalna mezda ni mezda, ki omogoča zgolj golo reprodukcijo delovne sile, ampak omogoča človeka dostojno življenje. Kljub temu je človekovo fizično delo v kapitalistični proizvodnji najslabše plačano in najbolj rizično, saj kapital nenehno išče cenovno ugodnejša okolja. Človekova fizična delovna sposobnost se pretvarja v blago, ki proizvaja blago. Ob tem se oblikuje trg, na katerem nastaja interakcija med kapitalisti in mezdnimi delavci. To je torej proces ponudbe in povpraševanja, srečevanje interesov in ujemanje blagovnih vrednosti. Tehnološki razvoj nenehno nadomešča človekovo fizično delo v proizvodnem procesu.

Kapital komodificira druge človekove sposobnosti, ki bodo predstavljene v nadaljevanju, in se tako še naprej uspešno oplaja.

5.3 Komodifikacija človekovega znanja, talenta, ideje

Komodifikacija znanja, talenta, ideje omogoča dosti večjo dodano vrednost v primerjavi s komodifikacijo človekove sposobnosti fizičnega dela, in oblikovanje novih trgov, na katerih nastaja uspešna izmenjava novega blaga, ki je producirano z znanjem, talentom ali idejo.

Da so lahko predmet komodifikacije človekovo znanje, talent ali ideja, je pisal Marx v delu *Kapital*. Temelje sta postavila Locke in Hobbes. Po njunem mnenju tisto, kar posameznik ustvari s svojim delom, pripada njemu in je njegova last, torej pripada lastništvo posameznika nad njegovim življenjem in telesom izključno njemu (Hobbes 1968, 382–383; Locke 2010). Posameznik prosto razpolaga s pridobljenim znanjem, talentom ali idejami, kar je vir za ustvarjanje kapitala. Interakcija med kapitalistom in posamezniki je popolnoma enaka, ko kapitalist komodificira posameznikove sposobnosti za protiplačilo. Za komodifikacijo tega človekovega aspekta sta ključna oblikovanje trga in povpraševanje po taki obliki blaga. Torej, da potencialni kupec, kapitalist, prepozna vrednost ideje, znanja, talenta in je zanjo pripravljen plačati tržno ceno (Marx 1961, 43–163; Smith 2012, 61–78; Stigler in Sherwin 1985, 555–562).

To je dvojni proces, ko posameznik sam komodificira svoje danosti in jih ponudi trgu v obliki končnega blaga, kar ga izvzame iz procesa mezdnega dela in postavi v vlogo kapitalista, saj skozi sebe maksimizira profit. Ustvarja kapital, ki ga nadalje plemeniti. V nasprotnem primeru je posameznik vključen v organiziran proces s strani kapitalista, v katerem za opravljeno delo prejema mezdo, ki mu omogoča več kot zgolj golo preživetje.

Po mnenju Suareza Ville je komodifikacija znanja proces preoblikovanja le tega skozi kodifikacijo in standardizacijo ter spreminjanje njegove uporabne vrednosti v menjalno blago. Gre za proces implementacije znanja, pridobljenega skozi študij, preučevanje in raziskovanje, ki zaradi velikega povpraševanja kapitala zlahka najde menjalno vrednost in na trgu dosega visoke tržne vrednosti. S tem znanjem, ki se reflektira v visoki tehnologiji, družba dosega nadaljnji industrijski in družbeni razvoj. Pri visokotehnološkem blagu je poudarek predvsem na njegovi tržni vrednosti, torej vrednosti, ki jo dosega na trgu in je povečini zelo visoka, in ne na njegovi uporabni vrednosti. Znanje posameznikov se komodificira z namenom ustvarjanja inovativnih iznajdb blaga. To je intelektualna lastnina, ki ima potencialno vrednost

ali za ekonomske subjekte ali družbo. Naloga države je, da to znanje zavaruje pred zlorabo. Dostop do tega znanja, patentov, imajo zgolj tisti, ki so pripravljeni plačati določeno ceno za njihovo uporabo. V nasprotnem primeru gre za krajo znanja, intelektualne lastnine ali patenta (Suarez Villa 2012; Sociology of Science and Technology NETwork 2001).

Uspešen preboj kapitala in oblikovanje kapitalistične družbe je omogočilo nakopičeno znanje. To je do oblikovanja kapitalistične družbe služilo v splošno dobro družbe. Z oblikovanjem kapitalistične družbe se je znanje transformiralo v tržno blago.

Največja baza znanj so intelektualni delavci, ki svoje znanje za protiplačilo predajajo drugim osebam ali ga zapišejo v knjigah. Da je znanje nacionalnega pomena, dokazuje oblikovanje izobraževalnega procesa, ki stremi h kar največji kakovosti v okviru predpisanih normativov s strani države. Univerze kot institucije znanja so se v sodobnem času transformirale v kapitalistične institucije, ki posameznikovo znanje komodificirajo in transformirajo v blago. Če si želimo to znanje pridobiti, ga je potrebno plačati. S transformacijo znanja v blago se le-to standardizira. To omogoča oblikovanje enotnega trga in nadaljnjo komodifikacijo znanja s strani gospodarstva (Sociology of Science and Technology NETwork 2001).

Ko se znanje transformira v blago, postane dostopno le tistim, ki posedujejo kapital. Ključno je, kdo izvaja izobraževanje, država ali zasebna institucija. Pri komodifikaciji in predaji znanja s strani zasebne institucije je znanje blago, s katerim se ustvarja profit. Če je izobraževalni proces izveden s strani države, ni namen predaje znanja ustvarjanje profita, zaradi česar je znanje dostopno širši družbi. Ker predstavlja znanje gonilo gospodarstva, ki nadalje komodificira znanje in proizvaja blago, je v interesu gospodarstva in države, da je izobraževalni proces organiziran znotraj neprofitno naravnane institucije. Znanje in pridobitev izobrazbe je dostopnejše vsem slojem družbe, še posebej socialno šibkejšim. Večja izobraženost populacije ima pozitiven vpliv na kapital, saj je na trgu večja konkurenca in izbira, kar se kaže v nižji vrednosti znanja kot blaga, zaradi česar je proizvedeno blago cenejše in s tem gospodarstvo konkurenčnejše.

Posameznik, ki poseduje znanje, si zagotovi prednost na trgu pred tistimi, ki tega znanja nimajo. Zaradi standardizacije je znanje blago, ki omogoča transformacijo v kapital in njegovo plemenitenje. Zato ima znanje v sodobni družbi tako pomembno vlogo in je velika dodana vrednost za posameznika.

Komodifikacija talenta se je razmahnila s profesionalizacijo športa, pojavom zabavne in modne industrije, ki so preko komodifikacije posameznikovih talentov omogočile ustvarjanje enormnih dobičkov. Na primer, komodifikacija talenta v športu je dominanten proces standardizacije športa v sodobni kulturi. V športu vlada tržna logika. Večji kot je talent, večjo tržno vrednost dosega (Sewart 1987, 171–192). Z razmahom zabavne industrije in vlaganjem kapitala je nastala potreba po talentiranih posameznikih. Ti zaradi talenta opravljajo določeno delo, po katerem povprašuje kapital, saj s komodifikacijo njihovega talenta proizvajajo blago, ki ga ponujajo trgu (David 2007, 6–16). Podobno je na področju mode, ki pa poleg talenta za uspeh zahteva tudi idejo. Komodifikacija talentov na področju mode je lahko nastala šele z uveljavitvijo pojma mode v družbi in pretvorbo le-te v ekonomske odnose ter oblikovanjem trga, na katerem je bilo zadostno povpraševanje po tej vrsti blaga, storitve (Victoria University Institutional Repository 2010).

Ekonomsko gledano je primarni cilj kapitala transformacija talenta v blago. Gre za proces, pri katerem posameznik zaradi talenta bistveno izstopa iz množice. Na trgu pritegne mnogo več pozornosti kapitala, saj se le ta nadeja, da bo z njim ustvaril večji dobiček, kot s povprečnim posameznikom. Komodifikacija talenta ima lahko tudi negativen vpliv na posameznikov talent, saj je ta nenehno pod pritiskom zaradi želje po maksimizaciji profita, kar vodi v izgorelost posameznika (Suarez Villa 2009, 31–55). To ima lahko dolgoročno negativne posledice, saj posameznik ni sposoben prenesti pritiska kapitala in zato njegovi dosežki upadejo, kar se odraža v padcu vrednosti posameznikovega talenta. Ker je kapital naravnano po maksimizaciji, nenehno išče in komodificira talente posameznikov in zavrže tiste manj talentirane. Za kapital perspektivnejši in potencialno dobičkonosnejši posamezniki izrinejo obstoječe.

Posameznik lahko trgu sam ponudi talent ali pa se na trgu vzpostavi povpraševanje po določenem talentu ali vrsti blaga, ki je posledica dela talentiranega posameznika. Za nastanek izjemnih umetniških del umetniki niso potrebovali samo talenta, ampak tudi določen navdih, idejo. Ideja zajema tudi navdih ali mentalni vtis, ki vodi v izoblikovanje ideje (Cambridge Dictionary Online 2014). Ideje posameznike ločijo med seboj, saj je vsaka edinstvena, kakor je edinstven tudi produkt posameznika ali skupine ljudi. Ključno je jasno izoblikovanje ideje, ki omogoča njeno transformacijo v tržno blago.

V času informacijske tehnologije so prav ideje gonilo razvoja. Izoblikovan mentalni vtis omogoča pretvorbo ideje v visokotehnološki softverski ali hardverski produkt. Znanje

posameznika ali skupine omogoča pretvorbo izoblikovanega metalnega vtisa v produkt z visoko dodano vrednostjo. Torej sam komodificira svojo idejo in jo v obliki končnega produkta ponudi trgu. V 21. stoletju je v ospredju množica tehnološko dovršenih produktov, od računalnikov, avtomobilov in medicinskih pripomočkov do produktov za zapolnitev prostega časa, na primer videoigre. Kljub izjemnim idejam posameznikov tako hitrega tehnološkega razvoja ne bi bilo, če se ne bi oblikoval trg z množičnim povpraševanjem po tovrstnem blagu.

Idejo lahko komodificira tudi posameznik sam, če ima potrebno znanje za njeno pretvorbo v blago. To mu omogoča ustvarjanje presežne vrednosti. Ideja in znanje predstavljata kapital, ki se transformira v blago in nadalje v primeru uspešne prodaje v finančni kapital. S tem posameznik prestopi z ravni mezdne delavca, ki ne ustvarja presežne vrednosti, v kapitalista.

Pri komodifikaciji človekove ideje je bistveno, da je na trgu dovolj zanimanja zanjo, saj je ta v nasprotnem primeru popolnoma brez vrednosti in ne bo podvržena komodifikaciji, saj si kapital ne obeta dobička.

Za kapital je predstavljal največji donos vzpostavitev strojne proizvodnje, za njeno nemoteno delovanje pa je komodificiral človekovo sposobnost dela. Zaradi razvoja strojev za tkalstvo in predilstvo, ki so omogočali množično proizvodnjo, je z industrializacijo doživela razmah tekstilna industrija. Vlaganje v tovrstno industrijo je veljalo za eno najdonosnejših. Po stoletjih razvoja te panoge je ključen dizajn, modno kreiranje, ki je posledica posameznikove ideje, od katere je odvisen profit. Modne kreacije so dominanten proces komodifikacije idej, ki se reflektirajo v nastanku blaga z visoko dodano vrednostjo (Fulcher 2010, 1. in 2. pogl., Victoria University Institutional Repository 2014).

Pri komodifikaciji znanja, talenta in ideje bistveno, da se ti lahko pretvorijo v blago, s katerim kapital ustvarja profit. Za to je pomembno zadostno povpraševanje na trgu, saj je v nasprotnem primeru, ekonomsko gledano, znanje, talent ali ideja brez vrednosti. S komodifikacijo znanja, talenta in ideje se je oblikoval za kapital donosen trg. Po večini se talent in ideja transformirata v produkte, ki šele nato pridejo na trg, saj imajo tako večjo dodano vrednost. Znanje kot tako je predmet komodifikacije v izobraževalnih institucijah, v gospodarstvu pa se transformira v nadaljnje blago. Znanje, talent in idejo lahko komodificira posameznik sam in jih pretvarja v nadaljnje blago, s čimer ustvarja profit in nadalje plemeniti kapital, ali pa posameznikovo znanje, talent in idejo komodificirajo kapital in ga kot blago

umestijo v proces nastajanja novega blaga. Velikokrat se komodificira več posameznikovih sposobnosti hkrati (Marx 1961, 43–163; Smith 2012, 61–78; Stigler in Sherwin 1985, 555–562).

5.4 Komodifikacija človekove podobe

V vsakdanjem življenju nas podobe spremljajo na vsakem koraku. Proces komodifikacije človekove podobe se je vzpostavil šele z razmahom zabavne in oglaševalske industrije ter z razvojem medijev, ki so omogočili plemenitenje kapitala s komodifikacijo posameznikove podobe, kar je vodilo do oblikovanja družbe spektakla. Produkcija je naravnana izključno po željah trga, torej je vodilo tržna logika masovne proizvodnje blaga z namenom ustvarjanja profita. Kapital s tem posredno doseže popolno podreitev posameznika. Podobe posameznikov se komodificirajo in spreminjajo v tržno blago, ki soustvarja spektakel, jedro te industrije pa je človek (Adorno in Horkheimer 2002).

Družba 21. stoletja je družba spektakla, v kateri želi kapital upravljati posameznikovo telo. Postajamo osamljeni individuumi, ki jih zadovoljuje spektakel. Moderna produkcija je postala produkcija spektakla. Spektakel ni le zbirka podob, ampak je družbeni odnos med ljudmi, posredovan preko podob, ki jih kapital komodificira. Spektakel je torej glavni produkt dominantnega načina produkcije in s tem dominantni način življenja. Producira odtujene posameznike, ki stremijo k temu, da bi bili del spektakla. Je sredstvo za legitimizacijo obstoječega sistema in ciljev kapitala, poganja pa ga komodifikacija človekove podobe (Debord 2006).

Za komodifikacijo posameznikove podobe sta potrebna dva pogoja. Da je vsak posameznik lastnik svojih naravnih danosti in pridobljenih prednosti ali slabosti, kar je osnova za protiplačilo kapitalu ob predpostavki, da na razpolago svojo podobo, in da kapital s komodifikacijo človekove podobe ustvarja profit. Gre torej za interakcijo med kapitalom in posameznikom, pri čemer se kapital plemeniti preko posameznikove podobe (Lukes v Zalarju 1999, 28).

Komodifikacija človekove podobe je bila sprva le stranski produkt zabavne industrije, ki je z razmahom oglaševalske industrije postala njen primarni cilj. Kapital s komodifikacijo človekove podobe le to transformira v blago, preko katerega se prodajajo dobrine (Brownlie in Saren 1995).

Združitev Adornove in Horkheimerjeve teorije o kulturni industriji in oglaševalskega pristopa prodaje blaga ter upoštevanje navedene Lukesove teorije je predpostavka za komodifikacijo človekove podobe. Zabavna industrija proizvaja zvezdnike, ki dajo svojo podobo v uporabo oglaševalski industriji, ta pa preko podobe, ki se transformira v blago, nadalje prodaja določeno blago. Lahko bi dejali, da gre za prodajo blaga z blagom. Zaradi potrebe trga, oglaševanja izdelkov, se človekova podoba znajde znotraj ekonomskih odnosov.

Ker trga podob ni mogoče standardizirati, je vsaka komodifikacija podobe za kapital vzpostavitev edinstvenega ekonomskega razmerja, saj donosa ni mogoče napovedati. Podoba je za posameznika mrtev kapital, ki ga sam ne more tržiti. Vzpostavitev komodifikacije podobe je možna le v razmerju med posameznikom in kapitalom. Za posameznika to pomeni podrejen položaj v razmerju do kapitala.

V razmerju med posameznikom in kapitalom je posameznik nenehno podrejen. Ko posamezniki dopuščajo komodifikacijo lastne podobe, poganjajo spektakel, ki služi kapitalu. Ta je oblikoval jasna razmerja znotraj spektakla, v katerega posameznik ne more vstopati sam. To je mogoče le preko komodifikacije kapitala. Kapital ima tako popoln nadzor nad posameznikom in družbo.

Spektakel je varno zavetje kapitala in generator kapitalistične družbe. Oblikovale so se panoge, ki temeljijo na komodifikaciji človekove podobe. Ena prvih je bila modna industrija. Z njenim razmahom je nastala potreba po posameznikih, ki s svojo podobo predstavljajo modne kreacije. Danes si ni mogoče predstavljati modne industrije brez modelov, ki nastopajo v idealiziranih reklamnih oglasih. S komodifikacijo podobe poteka komodifikacija čustev in občutij, ki se reflektirajo skozi posameznikovo podobo. Ta so naravnana tako, da pritegnejo kar največjo pozornost potrošnikov, s čimer kapital maksimizira prodajo in profit. Podoba vsakega posameznika je edinstvena, zaradi česar univerzalizacija in standardizacija podobe in s tem oblikovanje enotnega trga niso mogoči. To pomeni, da se ob komodifikaciji človekove podobe vsakokrat oblikujejo edinstveni ekonomski odnosi (Rethink-fashion.com 2011, 23. januar).

Ob komodifikaciji podobe ni mogoče prezreti politike. Neoliberalizem podlega logiki profita, kot tudi vse, kar ima določeno tržno vrednost in omogoča ustvarjanje dobička. Prednost daje ekonomskim aspektom pred potrebami države in njenih državljanov (Chomsky 2005, 1–110).. Politiki lahko sami komodificirajo svojo podobo, s katero reprezentirajo svoja stališča, politiko, za katero se zavzemajo. Politik torej sam komodificira svojo podobo in jo ponuja

trgu kot eno izmed možnih izbir. Podoba politika se transformira v blago, ki na trgu išče potencialne protivrednosti, glasove volivcev. Vendar je komodifikacija politikove podobe uspešna le, če je podprta s strani kapitala. V nasprotnem primeru politikova podoba ne prodre na trg in ne more najti protivrednosti, glasov. Kapital podpre le tisto komodifikacijo politikove podobe, od katere se nadeja koristi. V primeru uspešne komodifikacije podobe postane podoba politika pomemben generator spektakla. To dokazuje večina svetovnih medijev, ki namenjajo največ medijskega prostora političnim novicam.

5.5 Povzetek komodifikacije človeka

S pridobitvijo osebne svobode in prostim razpolaganjem z lastnim telesom je posameznik pridobil popolnoma novo dimenzijo za kapital, transformiral se je v blago, preko katerega ta ustvarja profit. Človek je sam ustvaril kapitalizem, ki s komodifikacijo človekovih sposobnosti in danosti plemeniti kapital. S tem, ko je družba privolila v hegemonijo kapitala nad človekom s komodifikacijo sposobnosti in danosti, kapitalizmu zagotavlja reprodukcijo obstoječega družbeno-ekonomskega reda. Poleg legalne se odvija tudi nelegalna komodifikacija človeka, prodaja telesa, organov in mnoge druge oblike, v želji po ustvarjanju profita. Prišli smo torej do točke, ko je mogoče komodificirati vse, tudi samega sebe.

6 Pravni vidik komodifikacije človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi

Slovenija je demokratična republika, ki temelji na načelu razdelitve na tri veje oblasti: zakonodajno, izvršilno in sodno. Ustava je najvišji pravni akt. Drugi pravni akti v hierarhičnem zaporedju so zakoni, ki jih sprejema državni zbor, odloki vlade za izvajanje zakonov, predpisi, smernice in odredbe ministrstev za izvajanje zakonov in vladnih odlokov; predpisi lokalnih samoupravnih organov, ki jih ti sprejemajo za urejanje zadev v okviru svojih pristojnosti (Vlada Republike Slovenije 2014, 2. marec).

Republika Slovenija je mlada demokracija, ki je prešla s socialističnega sistema, ko je bila leta 1974 sprejeta ustava Socialistične republike Slovenije kot članice tedanje jugoslovanske federacije, v samostojno demokratično republiko. Slovenska ustava je bila sprejeta 23. decembra 1991 in zagotavlja neodvisen parlamentarni sistem upravljanja (Prunk 2008, 179–225).

Po osamosvojitveni vojni in razglasitvi neodvisnosti 26. junija leta 1991, ki ji je sledilo mednarodno priznanje, se je v Sloveniji oblikoval nov sistem, ki temelji na predstavniški

demokraciji. Parlamentarne stranke so sprejele novo ustavo, ki je Slovenijo opredelila kot demokratično republiko in pravno ter socialno državo, v kateri ima oblast ljudstvo. Posameznikom in gospodarskim subjektom sta zajamčeni zasebna lastnina in svobodna gospodarska pobuda (Prunk 2008, 223–225).

Osamosvojitve je pomenila prehod za gospodarsko ureditev. Centralno plansko gospodarstvo je zamenjala svobodna gospodarska pobuda prostega trga, ki ga država ne uravnava in usmerja. Posledica je ločitev politike od gospodarstva. Po 23 letih samostojnosti Slovenija, kot neodvisna država, povsem ustreza Offejevi določitvi kapitalistične države. Podjetniška iniciativa ni v domeni države in je prepuščena posameznikom. Prilivi v državni proračun so popolnoma odvisni od akumulacije privatnega sektorja in davkov, ki jih pobere država. Poleg tega država zagotavlja kapitalu ugodno in stabilno okolje za plemenjenje ne glede na politično stanje v državi. Vodilo slovenske politike je maksimizacija možnosti, da bodo vsi zasebni in pravni subjekti vključevali svojo lastnino, dobrine ali sposobnosti v menjalne odnose.

Podlago za komodifikacijo človeka v Slovenji daje 19. člen ustave, ki določa, da je vsakdo osebno svoboden (Ustava Republike Slovenije, 19. čl.). Izhajajoč iz tega vsakdo prosto razpolaga z lastnim telesom in svojimi danostmi, kar omogoča komodifikacijo posameznikovih danosti.

Podlago za interakcijo med posamezniki in lastniki kapitala daje 49. člen ustave, ki določa, da je v Republiki Sloveniji zagotovljena svoboda dela. Tako vsak posameznik prosto izbira zaposlitev (Ustava Republike Slovenije, 49. čl.). S tem je omogočena prosta interakcija med posamezniki in kapitalom. Gre za vzpostavitev razmerja med posameznikom, ki poseduje določene sposobnosti, znanje, po katerih povprašuje kapital, v katerega država posega zgolj z določitvijo minimalne mezde, ki jo mora kapitalist plačati posamezniku za komodifikacijo njegovih sposobnosti, danosti.

Kljub temu da je vsak posameznik osebno svoboden in svobodno izbira zaposlitev, niso vse oblike komodifikacije človeka legalne. Ker je narava kapitala taka, da nenehno išče možnosti za oplajanje, je zakonsko nujna regulacija odnosa med kapitalom in posameznikom. Kaj je zakonita in kaj nezakonita komodifikacija človeka, je predstavljeno v nadaljevanju na primeru Slovenije kot kapitalistične države. Ker je posameznik šibkejši člen v odnosu med kapitalom in tistim, ki ga kapital komodificira, ga je treba zakonsko zaščititi. Kaj je zakonito in kaj nezakonito razmerje med kapitalom in posameznikom, se nenehno spreminja tudi zaradi

razvoja tehnologije. Zato je naloga politike, da nenehno bedi nad prostim trgom, na katerem se vzpostavlja razmerje med kapitalom in posamezniki, ki jih mora zavarovati. To potrjuje 66. člen ustave, po katerem država ustvarja možnosti za zaposlovanje in delo ter zagotavlja njuno zakonsko varstvo (Ustava Republike Slovenije, 66. čl.).

6.1 Zakonita komodifikacija človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi

Razmerje med kapitalom in posameznikom, delodajalcem in delavcem, ureja zakon o delovnih razmerjih. Gre za ureditev zakonitega procesa komodifikacije. Na podlagi 4. člena je razmerje med delodajalcem in delavcem opredeljeno kot delovno razmerje, v katero se delavec prostovoljno vključi in v njem za plačilo osebno in nepretrgano opravlja delo po navodilih in pod nadzorom delodajalca (Zakon o delovnih razmerjih, 4. čl., 1. odstavek). Za vzpostavitev zakonite komodifikacije mora imeti delodajalec, ki poseduje kapital, ustrežno urejen status v Republiki Sloveniji in zakonitega zastopnika, ki zastopa njegove interese. Vse oblike komodifikacije, ki niso oblikovane na osnovi pogodbe o zaposlitvi oziroma pogodbe civilnega prava, so obravnavane kot nezakonita komodifikacija, zaposlovanje na črno (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 5. čl.).

Pogodba o zaposlitvi mora vsebovati dve bistveni določili, vrsto dela in višino plačila za opravljeno delo. Torej definira višino plačila za točno določeno obliko komodifikacije.

Poleg vzpostavitve procesa komodifikacije med posameznikom in kapitalom lahko posameznik sam komodificira svoje sposobnosti in danosti ter jih ponuja v menjalni odnos, s čimer ustvarja kapital. Govorimo o svobodni gospodarski pobudi, ki je zajamčena po 74. členu ustave (Ustava Republike Slovenije, 74. čl.). Nadalje temeljna korporacijska pravila ustanovitve in poslovanja gospodarskih družb, samostojnih podjetnikov, povezanih oseb, gospodarskih interesnih združenj, podružnic tujih podjetij in njihovega statusnega preoblikovanja ureja Zakon o gospodarskih družbah (Zakon o gospodarskih družbah, 1. čl.). Gospodarski subjekti so dolžni na podlagi standardne klasifikacije dejavnosti določiti dejavnost, ki jo opravljajo (Zakon o gospodarskih družbah, 6. čl.). S tem določijo obliko komodifikacije. Za uspešno delovanje podjetja, plemenitenje kapitala in ustvarjanje presežne vrednosti je potrebna vključitev v proces menjalnih odnosov. Zato je treba vzpostaviti proces komodifikacije samega sebe ali drugih posameznikov, ki so zakonito vključeni v proces produkcije blaga. Vse oblike komodifikacije lastnih danosti in sposobnosti, ki niso v okviru gospodarskih subjektov ali avtorske pogodbe, so obravnavane kot nezakonita komodifikacija

lastnih danosti in sposobnosti, delo na črno (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 3. čl.).

Zakonita komodifikacija je utemeljena na procesu proizvodnje končnega blaga ali storitve, ki je vključen v menjalni odnos. Poleg te oblike komodifikacije je z zakonom o avtorskih in sorodnih pravicah omogočena tudi komodifikacija mentalnega navdiha, podobe in znanja. Avtorska dela so individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti, umetnosti in avdiovizualne produkcije, ki so na kakršen koli način izražene (Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, 5. čl.). Avtor je fizična oseba (Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, 10. čl.), ki ustvarja edinstveno blago kot končni produkt v obliki govornih, pisanih, glasbenih, gledaliških, koreografskih, fotografskih, avdiovizualnih, likovnih, arhitekturnih, koreografskih del, del uporabne umetnosti in industrijskega oblikovanja ter predstavitve znanstvene, izobraževalne ali tehnične narave (Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, 5. čl.). Ko posameznik, ki je avtor dela, to vključi v menjalne odnose, se delo transformira v blago, ki dobi vrednost na prostem trgu. Dokler ni povpraševanja po tovrstnem blagu, je to popolnoma brez vrednosti. Kljub temu je avtorju priznано avtorstvo, ki je tako zaščiteno pred kapitalom. Vendar zakon o avtorskih in sorodnih pravicah ne varuje posameznikove ideje, načela (Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, 9. čl.), kar omogoča kapitalu, da se polasti posameznikovih idej ali načel, s katerimi plemeniti kapital in ustvarja profit, od katerega posameznik nima ničesar. To postavlja posameznika v podrejen položaj do kapitala. Edina možna zaščita pred zlorabo je, da avtor z lastniki kapitala in širšo množico ne deli svojih idej in načel ter tako prepreči zlorabo, njihovo odtujitev.

Izume, ki so posledica komodifikacije različnih posameznikovih danosti, od znanja, talenta in ideje do sposobnosti dela, ki se odražajo v nastajanju popolnoma novega, do tedaj še neobstoječega blaga, varuje Zakon o industrijski lastnini v obliki patentov. S tem država zagotavlja institucionalno varstvo. Patent je izključna pravica fizične ali pravne osebe za izum na katerem koli tehničnem področju, ki je nov, inventiven in industrijsko uporabljen (Urad Republike Slovenije za intelektualno lastnino 2014, 13. marec; Zakon o industrijski lastnini, 10. čl.). Vendar s patentom ni mogoče zavarovati odkritja, znanstvene teorije, matematične metode in drugih pravil, načrtov, metod in postopkov za duhovno aktivnost (Zakon o industrijski lastnini, 11. čl.).

Zakon o industrijski lastnini poleg patentov obsežno varuje komodifikacijo kreativnosti, ideje, ki se realizirajo v različnih oblikah blaga. To omogoča zavarovanje modela in videza izdelka,

ki je nov in ima individualno naravo (Zakon industrijski lastnini, 33. čl.); znamke, kakršni koli znak ali kakršna koli kombinacija znakov, ki omogočajo razlikovanje blaga ali storitev enega podjetja od blaga ali storitev drugega podjetja in jih je mogoče grafično prikazati, kot so zlasti besede, vključno z osebnimi imeni, črke, številke, figurativni elementi, tridimenzionalne podobe, vključno z obliko blaga ali njihove embalaže, in kombinacije barv kot tudi kakršna koli kombinacija takih znakov (Zakon industrijski lastnini, 42. čl.). Tako država varuje posameznikove ideje, ki se transformirajo v blago, pred zlorabo kapitala. Ključno je, da lahko posameznik ustrezno zavaruje svoje stvaritve in prepreči zlorabe kapitala. Te se transformirajo v blago šele ob interakciji med kapitalom, ki povprašuje po tovrstnem blagu, in posameznikom, ki je za protiplačilo pripravljen dati v uporabo svojo stvaritev.

V Sloveniji lahko posameznikove danosti komodificirajo gospodarski subjekti in posamezniki sami. Komodifikacija posameznikovih danosti je osnova za vzpostavitev akumulacijskega procesa, ki reflektira odnos med kapitalom in komodifikacijo posameznika, ki znotraj organiziranega delovnega procesa za plačilo proizvaja določeno blago, ali posameznikovo komodifikacijo samega sebe, ki tako proizvaja določeno blago. Slovenska zakonodaja omogoča legalno komodifikacijo človekove sposobnosti dela, znanja, talenta, ideje in podobe.

6.2 Nezakonita komodifikacija človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi

Nezakonito komodifikacijo lahko razdelimo na dve kategoriji. Komodifikacijo, ki se nanaša na zlorabo posameznika, in komodifikacijo, ki ni pravno urejena.

19. člen ustave, ki je osnova za komodifikacijo človeka, hkrati inkriminira kakršno koli komodifikacijo človeka, v katero posameznik ne privoli prostovoljno, v kar ga prisili kapital in posamezniku jemlje osebno svobodo (Ustava Republike Slovenije, 19. čl.). To podkrepi 49. člen ustave, ki inkriminira kakršno koli prisilno delo (Ustava Republike Slovenije, 49. čl.). V skladu z ustavo komodifikacija, ki posamezniku jemlje dostojanstvo ali ogroža njegovo varnost, ni zakonita (Ustava Republike Slovenije, 34. čl.).

Komodifikacija, katere posledica so kazniva dejanja, se sankcionira v skladu s kazenskim zakonikom. Posameznik lahko sam komodificira svoje danosti za izvršitev kaznivega dejanja ali pa lastnik kapitala komodificira posameznika za izvršitev kaznivega dejanja. Kaznivo dejanje je človekovo protipravno ravnanje, ki ga zakon zaradi nujnega varstva pravnih vrednot določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake ter kazen za krivega

storilca (Kazenski zakonik, 16. čl.). Kaznivo dejanje je lahko storjeno s storitvijo ali opustitvijo, če je storilec opustil dejanje, ki bi ga moral storiti (Kazenski zakonik, 17. čl.). V primeru protipravno pridobljene koristi pravne osebe z nezakonito komodifikacijo je ta kazensko odgovorna (Kazenski zakonik, 42. čl.). Protipravno pridobljena premoženjska korist se na osnovi sodne odločbe odvzame (Kazenski zakonik, 74. čl.).

Najstrožje je sankcionirana prisilna komodifikacija. To je izkoriščanje človekovih danosti in sposobnosti ter trgovina s človekovim telesom; kdor spravi drugega v suženjsko ali njemu podobno razmerje ali ga ima v takem razmerju, kupi, proda, izroči drugi osebi ali posreduje pri nakupu, prodaji ali izročitvi, prevozu take osebe iz ene države v drugo ali ščuva drugega, naj proda svojo svobodo ali svobodo osebe, ki jo preživlja ali zanjo skrbi (Kazenski zakonik, 112. čl.). Prostitucija ali druge oblike spolnih zlorab, prisilnega dela, suženjstva, služabništva, storitve kaznivih dejanj ali trgovine z organi, človeškimi tkivi ali krvjo, prisiljevanja k nosečnosti ali umetni oploditvi (Kazenski zakonik, 113. čl.). V navedenih primerih je telo videno zgolj kot blago, zato je nujno, da država nadzira vsako obliko komodifikacije človekovega telesa.

Kazniva je kakršna koli neprijavljena komodifikacija, zaposlitev dveh ali več delavcev, ki so neprijavljeni za ustrezno zavarovanje, ali zaposlitev več tujcev oziroma oseb brez državljanstva brez ustreznih dovoljenj za delo (Kazenski zakonik, 199. čl.). Natančneje delo na črno kot nezakonito obliko komodifikacije določa zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Kakršna koli zaposlitev, ko delodajalec z delavcem ne sklene pogodbe o zaposlitvi oziroma pogodbe civilnega prava, na podlagi katere se lahko opravlja delo, in delavca ne prijavi v zdravstveno ter pokojninsko in invalidsko zavarovanje, je obravnavana kot nezakonita komodifikacija (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 5. čl.).

Poleg neprijavljene komodifikacije drugih, zaposlovanja na črno, je nezakonita tudi neprijavljena komodifikacija lastnih danosti za opravljanje pridobitne dejavnosti ali neurejen pravni status gospodarskega subjekta, ki izvaja komodifikacijo. Delo na črno je, če pravna oseba ali zasebnik opravlja dejavnost, ki ni vpisana v sodni register, če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane dejavnosti ali če kljub začasni prepovedi opravljanja dejavnosti to izvaja. Delo na črno je tudi, če posameznik komodificira lastne danosti in ponuja v menjalne odnose proizvedeno blago ali storitev, za katero nima prijavljene dejavnosti in urejenega pravnega statusa (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 3. čl.).

Ključno je, da država zagotovi nadzor nad komodifikacijo človeka in oblikuje učinkovite načine preganjanja nezakonite komodifikacije in kršitelje sankcionira. Naloga države je, da zaščiti posameznike pred kapitalom, ki stremi le k maksimizaciji profita. Posameznika transformira v različne oblike blaga, ki so izpostavljene menjalnemu odnosu, preko katerih se kapital plemeniti. Pri tem se vse manj ozira na etična in moralna načela, zaradi česar je posameznik prepuščen kapitalu in silam trga. Poleg posameznika je zaradi nezakonite komodifikacije, ki se kaže v nižjih prilivih v proračun, pokojninsko in zdravstveno blagajno kar je posledica sive ekonomije, utaje davkov in prispevkov, oškodovana tudi država. Poveča se stopnja kriminala, zaradi česar mora država namenjati več sredstev za delovanje represivnih organov, sodstva, tožilstva in institucij za prestajanje kazni ter reintegracijo kaznjencev in žrtev v družbo.

6.3 Zakonsko nevarovana komodifikacija človeka v Sloveniji kot kapitalistični državi

Kljub temu, da slovenska zakonodaja natančno določa oblike zakonite in nezakonite komodifikacije, na nekaterih področjih komodifikacije posameznika produkti niso zakonsko varovani.

Zakon o industrijski lastnini in zakon o avtorskih in sorodnih pravicah natančno opredeljujeta, česa ni mogoče zaščititi s patentnim varstvom oziroma avtorskimi pravicami. Na podlagi 9. člena zakona o avtorskih in sorodnih pravicah med avtorsko nevarovane stvaritve spadajo ideje, načela in odkritja. Prav tako 11. člen zakona o industrijski lastnini določa, česa ni mogoče zavarovati s patentom in zato ne spada med izume; odkritja, znanstvene teorije, matematične metode in druga pravila, načrti, metode in postopki za duhovno aktivnost. Patentno varstvo se ne more podeliti za izum kirurškega ali diagnostičnega postopka ali postopka zdravljenja, ki se uporablja neposredno na živem človeškem ali živalskem telesu, razen izuma, ki se nanaša na izdelke, predvsem na snovi in zmesi, ki se uporabljajo pri takšnem postopku (Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, 9. čl.; Zakon o industrijski lastnini, 11. čl.).

Slovenska zakonodaja tako ne varuje komodifikacije, katere produkt so ideje in odkritja znanstvenih teorij, matematičnih postopkov in postopkov diagnostike ter zdravljenja v medicini. Komodifikacije znanja, navdiha, talenta, ideje, katerih produkt so nove inovativne ideje in odkritja, posameznik ali skupina ne more zavarovati pred kapitalom. To pomeni, da posameznik ali skupina neposredno ne more imeti materialnih koristi, saj ni mogoče

zavarovati novonastalega blaga. Vendar zakon ne preprečuje, da bi se s tovrstnim blagom trgovalo, zato je možna interakcija med kapitalom in posamezniki, ki za določeno materialno korist prodajo ali dajo v uporabo tovrstno blago, komodificirajo lastne danosti. Tako profesorji za protiplačilo predavajo o lastnih idejah in odkritjih, razvijajo znanstvene metode itd. Če torej na prostem trgu nastane ujemanje blagovnih vrednosti, lahko steče menjalni odnos, tudi na tem področju. Ker pa kapital stremi k maksimizaciji profita, posameznik ali skupina pa ne more zavarovati tovrstnega blaga, izključne pravice do razpolaganja s tovrstnim blagom, lahko nastanejo zlorabe in se kapital brez primerne plačila polasti ideje ali odkritja.

7 Pritisk kapitala in posledice komodifikacije kot družbe spektakla

Zarisuje se počasna, a vztrajna pot proti družbi, v kateri je vse naprodaj. Ob tem se je treba vprašati, ali ne bi bilo prav, da nekaterih stvari ne bi bilo mogoče kupiti z denarjem. Razmah kapitala in prostega trga sta v osemdesetih letih prejšnjega stoletja omogočila Margaret Thatcher in Ronald Reagan, ki sta se zavzemala za umik države kot regulatorja, saj naj ta ne bi bila sposobna uravnati trgov in kapitala. Kapital potrebuje svobodo, da mu je danih kar največ možnosti za plemenitenje, trgi pa se bodo sami uravnavali po načelu ponudbe in povpraševanja. Začrtano pot sta v devetdesetih letih nadaljevala Bill Clinton in Tony Blair, ki sta jo omilila, a utrdila vero, da so prosti, samoregulirajoči trgi najboljše sredstvo za doseganje javnega dobrega. Razviti svet je dosegal visoko rast in koval enormne dobičke, vendar se je prepad med revnimi in bogatimi povečeval. S prestopom v novo tisočletje sta prosti trg in kapital dobila dodaten zagon. Postala sta gonilo družbe, vladajoča politika jima je zvesto služila in si tako zagotovila reprodukcijo, odpravljala kakršne koli ovire in skrbelo za njun uspešni prodor po svetu, globalizacijo in oblikovanje enotnega trga. Zdelo se je, da je bila dosežena poslednja točka, ki zagotavlja vesplošno blaginjo. Vendar je trdno postavljene temelje zatresla finančna kriza, ki se je leta 2008 začela s propadom ene večjih svetovnih bank, Lehman Brothers (Sandel 2012, 9–21).

V času tržne nadvlade se je tržno gospodarstvo preoblikovalo v tržno družbo, tržne vrednosti pa so postale del človekovih dejavnosti (Sandel 2013, 16–17). Kapital, ki uspešno komodificira človekovo telo in danosti, nenehno odvrta pozornost posameznikov in družbe od resničnih problemov s pomočjo spektakla, ki ga poganja družba. Kriza je omogočila ponovno definiranje razmerja med kapitalom in prostim trgom na eni strani ter družbo in posameznikom na drugi.

7.1 Neoliberalizem kot doktrina kapitala

Neoliberalizem je predvsem teorija politično-ekonomskih praks, ki zagovarja, da človeška blaginja najhitreje nastane z zagotovitvijo institucionalne svobodne podjetniške pobude, torej da ima vsak posameznik možnost podjetniške iniciative, ki je podkrepljena z varovanjem zasebne lastnine, prostim trgom in prosto trgovino (Harvey 2012, 7).

Neoliberalizem kot ideologija in način upravljanja in vladanja zagotavlja reprodukcijo kapitala in kapitalističnega reda. Kot prevladujoča politično-ekonomska filozofija v sodobnem svetu se je razmahnil v zadnjih tridesetih letih. Zasnovan je na klasičnem liberalnem modelu samoregulativnega trga, svobodne trgovine in nevmešavanja države v ekonomske odnose.

Eden ključnih načel neoliberalcev je privatizacija premoženja. Z drugimi besedami: kapital naj bo v zasebnih rokah. Podjetniška pobuda, katere nosilec je država, je ena glavnih ovir za večji gospodarski in družbeni razvoj in večjo človeško blaginjo, in sicer zato, ker država ni videna kot dober gospodar. To se kaže v manjši delovni opravičnosti, manjšem tehnološkem napredku, nižjih dobičkih, manjšem številu pobranih davkov, kar ima negativne posledice za njene državljane, saj je zaradi manjšega priliva v državno blagajno servis države bistveno slabši. Glavni argument je, da če država nastopa v vlogi lastnika kapitala, ni mogoče vzpostaviti lojalne konkurence, saj država ščiti svoj položaj kapitala pred kapitalom posameznika in deluje v lastnem interesu in ne interesu splošnega dobrega, zaradi česar se ne more izoblikovati prosti trg. Naloga neoliberalne države je notranja reorganizacija in zagotavljanje kar najučinkovitejšega institucionalnega okvira, ki bo zagotavljal kar se da dober položaj lastnemu gospodarstvu v primerjavi s tujim gospodarstvom na enotnem svetovnem trgu. Edina prava pot je nenehna liberalizacija trga za kapital, deregulacija in kar najmanjši stroški državnega aparata (Harvey 2012, 87–115).

Po dosedanjih ugotovitvah neoliberalizem postavlja kapital daleč pred posameznika, ki zgolj služi kapitalu kot sredstvo za njegovo plemenitenje. Posamezniku je zagotovljena popolna svoboda na trgu, kar pomeni, da je sam odgovoren za svoja dejanja in blaginjo. To se kaže v izobraževalnem, zdravstvenem in pokojninskem sistemu, ki so tržno naravnani in v katerih zgolj kapital zagotavlja koriščenje tovrstnih uslug, ki so ključne za posameznikovo življenjsko pot. Posameznikov uspeh ali neuspeh je posledica lastnih sposobnosti in danosti ter pomanjkljivosti in ni odvisen od institucionalnega okvira, ki bi ga pri tem kakor koli oviral ali privilegiral (Harvey 2012, 88–90).

Posledica tega je oblikovanje tržnega gospodarstva na globaliziranem trgu, ki je najučinkovitejše sredstvo za maksimizacijo profitov in plemenitenje kapitala. Poganjajo ga posamezniki, ki so neizbežno del sistema, saj ustvarjajo kapital in ga hkrati trošijo za različne dobrine. Tržno gospodarstvo določa ekonomska konkurenca, ki je glavni cilj pravnega reda zaradi prepričanja, da je povečanje proizvodnje in trgovine posledica splošne globalne konkurenčnosti med posamezniki v vseh državah. Kot glavno sredstvo za uresničevanje enotnega globaliziranega trga je bila ustanovljena Svetovna trgovinska organizacija, ki zagotavlja pravno podlago za pospeševanje blagovne izmenjave in odpravlja vsakršne ovire, kar se kaže v povečevanju svetovnega bogastva, ne pa tudi javne blaginje (Supiot 2013, 43–46).

Zaradi oblikovanja enotnega globalnega trga, ki temelji na popolni konkurenčnosti, tako med posamezniki kot podjetji in državami, je vsak prisiljen razvijati svoje primerjalne prednosti. Vsak je vsakemu potencialna konkurenca, edino kapital v resnici nima konkurence. Čeprav se lahko različni imetniki kapitala potegujejo za isto blago, dobrino, in so si v tem konkurentje, je kapital zgolj sredstvo, ki odtehta najboljšega ponudnika, ki je pripravljen plačati največ. Zaradi konkurence se kapital množi, saj so posameznik, podjetje ali država za določeno blago, dobrino, pripravljeni plačati ali morajo plačati več kot ostali, če ga želijo imeti. S tem kapital zgolj pridobiva moč, se množi in povečuje profite (Supiot 2013, 43–65).

Kapital se je, preko neoliberalizma kot politično-ekonomskega sistema, popolnoma ustoličil in si podredil celoten sistem, ki mu služijo vsi subjekti, od posameznikov, pravnih oseb, organizacij do držav. Vsak posameznik je odvisen od lastnih sposobnosti, saj se oblast ne posveča posameznikom, ampak temu, kako ustvariti čim plodnejše okolje za kapital. Edina možna pot do uspeha za posameznika je s pomočjo kapitala, preko svobodne podjetniške pobude ali trženja lastnih danosti in sposobnosti. Finančni trg je postal trg vseh trgov in model splošnega tržnega dogajanja, borzno poslovanje pa mera finančne ekonomije. Ekonomski svet poganjajo vedno novi finančni produkti, izvedeni finančni instrumenti, v katerih se plemenitijo velike količine kapitala. Tako imata finančna ekonomija in finančni svet nasploh veliko moč (Vogl 2012, 71–82).

Ključni prispevek neoliberalizma za kapital je razveza kapitala na blagovno formo. Kapital in finančni derivati so forma denarja, ki postane neodvisen od trga dobrin in obtoka gotovine. Kapital se prelevi v digitalno obliko, s čimer izgubi formo in je zaradi nenehnega odpravljanja omejitev globalno mobilni in dostopen. Valute niso več vezane na zlato, prav tako ni več

realnih omejitev glede kapitalskih rezerv ali v plemenitih kovinah ali v gotovini. To je za kapital in finančne institucije idealno okolje za njegovo plemenitenje, ustvarjati kapital iz nič (Vogl 2012, 82–98). Tako se potrjuje Marxova teza, da je kapital vrednost, ki edina kot taka lahko oplaja samo sebe (Marx 1986).

Neoliberalizem je osvobodil kapital vseh omejitev in mu odprl vrata za plemenitenje preko liberalizacije finančnih trgov in možnosti komodifikacije skorajda vsega.

7.2 Družba spektakla in upravljanje teles v funkciji kapitala

Kriza, ki se želi prikazati kot dolžniška kriza, ni kriza dolga kot moralno-političnega načina eksistence, pač pa kriza postaja način eksistence, način vladanja, vplivanja na človekovo delovanje. Kriza seveda ni nič drugega kot biopolitični dispozitiv, ki vlada življenju skozi spektakel, ki se uresničuje s spektakularno biomočjo.

Pomembno vlogo v procesu tranzicije iz rasti v recesijo, da se pri tem ni spremenil obstoječ sistem, je poleg spektakla imela tudi doktrina šoka. Mogoče bi bilo sklepati, da je to bila dihotomija spektakla in doktrine šoka ter biomoči. Doktrina šoka je z vidika neoliberalizma in biopolitike začetek, s katerim je mogoče, kot enim izmed načinov, ko je pozornost ljudi usmerjena drugam, vpeljati reforme, ki temeljijo na politični ekonomiji, in tako omogočiti vzpon in širitev neoliberalizma na novem, biopolitičnem teritoriju. To pomeni, da nacionalna država z represivnim aparatom, ki je skrit za spektaklom v obliki nadzora nad populacijo in usmerjanja njenega življenja, vzpostavlja globalni neoliberalni trg, obenem pa v neoliberalnem režimu ostaja ključni pogoj njegovega delovanja, saj ima predvsem funkcijo regulatorja globalnih tokov delovne sile in mehanizma njenega discipliniranja in nadzora. Neoliberalizem in kapital, ki proizvajata spektakel, je mogoče označiti kot temeljni element biopolitike, ki se transformira v spektakularno biomoč s svojimi tehnikami in nadzorom nad populacijo ter upravljanjem njenega življenja, zaradi česar predstavlja okvir za reprodukcijo obstoječega sistema neoliberalizma, ki mu vladajo interesi kapitala.

Iz tega je razvidno, da si kapital na vse načine prizadeva za maksimizacijo profita, pri tem pa uporablja vsakršna sredstva. Mogoče je sklepati, da je svetovna recesija del preišljenega spektakla, katerega cilj ni popolnoma znan. Dejstvo je, da je najhujše posledice recesije utrpelo evropsko gospodarstvo, mala in srednja podjetja. Finančni sektor, ki je krizo sprožil, je iz nje že izšel kot veliki zmagovalec, ki ponovno ustvarja enormne dobičke in povečuje

svoj vpliv na politiko in ekonomijo. S kreditiranjem obvladuje velik del populacije. Posamezniki postajajo odtujeni, se ne upirajo, uživajo dobrine, ki jim jih kapitalizem ponuja s pomočjo spektakla, preko spektakularne biomoči pa usmerja njihova življenja.

Kapital s pomočjo spektakla odvrta pozornost posameznikov od resničnih težav in jim ponuja navidezno zadovoljstvo s tem, da so del spektakla. Spektakel ponaredi realnost in jo prikaže v popolnoma drugi luči, kot je dejansko stanje. Mogoče bi bilo sklepati, da je spektakel zgodovinski trenutek, v katerega je človek ujet. Njegovo glavno sporočilo je: kar se pojavi, je dobro, kar je dobro, se pojavi. Tako je spektakel gonilna sila tega sveta, ki ga poganja kapital, sonce, ki nikoli ne zaide (Debord 2006).

Foucault je prepoznal neoliberalizem kot prakso in tehnologijo za upravljanje ljudi. S pomočjo upravljanja in reguliranja, kot metodama oblasti, deluje skozi telesnost. Foucault je to oblast poimenoval *biooblast*, ki se je razvila ob vzvodih regulacije prebivalstva kot model za upravljanje ljudi in z vplivom na delovanje ter usmerjanjem ljudi proizvaja ubogljiva telesa (Foucault 1990). Biooblast bi bilo mogoče natančneje opredeliti kot obliko oblasti, ki ureja družbeno življenje iz njegove notranjosti, jo opredeljuje in po potrebi reformira. Njena primarna naloga je torej upravljanje življenja. Nanaša se na situacijo, ko oblast stavi na reprodukcijo življenja samega (Hardt in Negri 2010).

Foucault je najprej pojasnil disciplinarno družbo, katere delovanje zagotavlja ubogljivost oblasti. Ta družba se vzpostavlja in deluje z aparati in mehanizmi, ki jim pravimo disciplinarne institucije, bolj znane kot zapori, tovarne, azili, bolnišnice, univerze in podobno. S sankcioniranjem in predpisovanjem normalnega vedenja so strukturirani parametri in omejitve misli ter prakse, kar je način vladanja disciplinarne oblasti. Nasprotno pa družba kontrole, druga, nova, zgoraj definirana Foucaultova oblast, vlada preko strojev, ki neposredno organizirajo možgane in telesa v smeri avtonomne odtujitve od občutka življenja in želje po kreativnosti. Najprej je bil suveren, ki je odločal o življenju in smrti posameznika, danes pa v novi obliki oblasti suveren nima več pravice nad življenjem in smrtjo, ne odloča več o življenju ali smrti, ampak se toliko transformira, da življenje usmerja in regulira. Po Foucaultu je prehod iz stare suverenove pravice povzročiti smrt ali pustiti pri življenju nadomestila moč ohraniti pri življenju ali pognati v smrt. Izvaja se torej oblast nad posameznikovim življenjem (Foucault 2003, Hardt in Negri 2010).

Človeka torej upravljajo spektakli, katerih del je tudi način moderne produkcije. Cilj spektakla ni nič drugega kot spektakel sam, ki ga ustvarja družba in preko katerega je posameznik individualiziran ter je vodljivo telo, ki se komodificira. Mogoče bi bilo sklepati, da je spektakel nočna mora moderne družbe, iz katere se ne more zbuditi. Spektakel se ne ukvarja s filozofijo, ampak filozofira realnost in se osredotoča na določen trenutek spektakla ter odvrta pozornost od realnih družbenih problemov. Uspelo mu je prodreti v vse družbene pore in si pridobiti moč, s katero usmerja in posredno vpliva na množice. Spektakel in neoliberalni ekonomski sistem sta tesno prepletena. Prikrila sta družbeno delitev na mezdne delavce in kapitaliste. Posamezniki ne zaznavajo dogajanja okoli sebe in zgolj nemo potujejo. Interakcija med delavci je popolnoma minimalizirana. Možnosti dviga skupne zavesti in upora tako rekoč ni, ne glede na družbene razmere. To je sistem izolacije, v katerem se za kuliso spektakla skrivata moč za upravljanje ljudi in njihovo komodifikacijo ter maksimizacija dobička, plemenitenje kapitala (Debord 2006).

Teorija spektakla tako prinaša nove oblastne tehnike, zaradi česar bi bilo mogoče spektakel označiti kot tehnologijo za uveljavljanje oblasti. Mogoče je govoriti o biomoči spektakla, ki aplicira tehnologijo nadzora in modificira populacijo. Spektakularna biomoč preko komunikacijskih kanalov in reprezentacije podob ustvarja subjektivitete. To je biopolitična dinamika, eden prvih učinkov njene moči pa je, da telesom, gestam, diskurzom in željam omogoča identifikacijo kot nekaj individualnega – moč gre skozi posameznike, ki jih je konstituirala. Poleg tega je spektakularna biomoč biopolitični dispozitiv mnogoterih odnosov moči, iz katerega črpa. Tako kot za biomoč tudi za koncept spektakularne biomoči velja, da čeprav ji prvotno ta moč ne pripada, jo je zmožna koordinirati in usmerjati (Foucault 2003, 27–34).

Spektakel je center biomoči, ki poskuša svojo moč strateško usmerjati k doseganju cilja. Po Foucaultu je to produkcija subjektivitet, ki bi bile krotka telesa in krotki umi (Foucault 2003, 246).

Spektakelska produktivnost je torej proizvodnja novih ali konstituiranje obstoječih oblik življenja, mišljenja, delovanja znotraj družbenega. Pozorno tudi bdi nad novimi formami, ki vzniknejo v družbi, da jih pravočasno preoblikuje in ukroji ter vključi v spektakel. S tem izgubijo možnost, da bi spremenile družbeno realnost in se iztrgale iz okvirov spektakla ter ogrozile njegovo delovanje. Spektakularna biomoč to doseže z delovanjem na kolektivni in individualni ravni. To temelji na Foucaultovi razdelitvi biopolitike na anatomno politiko

telesa, posamezno telo, in biopolitiko prebivalstva, kolektivno telo. Spektakularna biomoč tako nenehno disciplinira kolektivno telo in hkrati posamezno telo (Foucault 2003).

Treba je poudariti, da spektakli nikoli ne delujejo avtonomno. Vedno so vpeti v obstoječe družbeno okolje, v katerem iščejo možnosti za delovanje. Ustvarjajo se na podlagi vpetosti v biopolitične dispozitive, ki določajo spektakelsko vsebino, obliko in vrsto njihovih tehnik. Namen produkcije spektakla je torej odvisen od biopolitičnega dispozitiva.

Učinki spektakularne biomoči so biopolitične posledice tega, zaradi česar spektakel deluje, pri čemer je učinkovitost tehnik odvisna od posamičnega spektakla, njegovega dometa, vrste itd. Posledice so zarisane na telesih bodisi posameznika bodisi družbe. Učinki te biomoči niso zgolj ideološki v klasičnem smislu, temveč imajo predvsem materialne posledice. Spektakel se producira prav zaradi materialnih koristi, poganja ga kapital, s katerim se želi zamegliti realne probleme posameznika in družbe.

Spektakularna biomoč, ne glede na uspešnost ali učinkovitost, ima funkcijo centra moči. Poglavitni cilj je preko spektakla zaobseči čim več populacije in s tem preprečiti možne linije bega. Linije bega so poskusi izstopa iz obstoječega sistema in vzpostavitve novega, torej upor zoper obstoječ sistem. To zaradi kompleksnosti spektakularne biomoči skoraj ni mogoče, saj obvladuje tako politične kot ekonomske vzvode. Linije bega poskuša vključiti kot del spektakla, v skrajnem primeru pa preko represivnih vzvodov nenehno disciplinira posamezno in kolektivno telo in tako preprečuje poskuse bega. Po Deleuzu so učinki biomoči represivni, saj si želi preprečiti možne linije bega. To je povezano z državo, ki v resnici pogojuje uspešno reprodukcijo spektakla in spektakularne biomoči, upravljanja družbe. Po Althusserju država predstavlja represivni aparat. Nima drugega pomena kot funkcijo moči. Je stroj za reprodukcijo, ki vladajočemu razredu omogoča in zagotavlja dominacijo. Vladajoči razred predstavlja kapitalisti, ki dominirajo nad razredom delavcev. Državni aparat s specializacijo represivnega aparata intervenira v vse sfere in tako zagotavlja reprodukcijo obstoječega sistema (Althusser 2000).

Na podlagi tega bi bilo mogoče razkriti celovitejšo sliko. Neoliberalizem kot prevladujoča politično-ekonomska filozofija v sodobnem svetu stremi k zagotavljanju čim večje svobode kapitala in možnosti, da se le-ta oplaja. Pri tem zagotavlja reprodukcijo kapitalističnega razreda, ki zaradi kapitalske moči obvladuje državo. Ta deluje represivno in preprečuje kakršen koli upor. Svoje delovanje, tako represivne države kot maksimizacijo dobička s

komodifikacijo posameznikov, zakrije s pomočjo spektakla. Mogoče je govoriti o spektakularni biomoči, ki upravlja telesa posameznikov in družbe ter preprečuje kakršne koli možnosti linij bega in s tem zagotavlja reprodukcijo neoliberalnega sistema in kapitalističnega razreda. Po Foucaultu je bila biooblast neobhodno potreben element za razvoj kapitalizma; ta je bil lahko zagotovljen le za ceno nadzorovanega uvrščanja teles v proizvodni aparat in s prilagajanjem fenomenov prebivalstva ekonomskim procesom (Foucault 2003). Z neoliberalizmom in razvojem spektakla je biomoč evolucionirala v spektakularno biomoč in kakršen koli izstop teles iz proizvodnega aparata, procesa komodifikacije, je nemogoč. Ob tem je treba poudariti, da se posameznik sploh ne zaveda svoje vloge kot telesa v proizvodnem aparatu, preko katerega se plemeniti kapital, saj je del spektakla, v katerem je individualiziran.

Zaradi spektakularne biomoči je ekonomski sistem nadvladal, ustvarjen je bil enoten ekonomski prostor, katerega del je ves svet. Produkti se masovno proizvajajo, poudarek pa ni na kvaliteti, ampak na kvantiteti, kar spremeni produkte zgolj v potrošno dobrino. Poplava dobrin je del spektakla, ki posamezniku navidezno daje občutek blagostanja, zaradi česar se v popolnosti lahko izvaja spektakularna biomoč. Človeško telo se transformira v poslednjo stopnjo, postane blago, ki se ga komodificira (Debord 2006).

Gilles Deleuze je že pred dvajsetimi leti napisal tekst o prehodu v novo, biopolitično realnost, ki jo je označil kot družbo kontrole, v kateri se bolj kot z ukazi vlada s šiframi, posameznikova telesa postajajo individualizirana in s tem je povezana sprememba načina eksistence biopolitičnega subjekta, ki se veže na mutacijo kapitalizma. Zavzetje trga se dogaja s prevzemom nadzora in ne več z oblikovanjem discipline, prej s fiksacijo tečaja kot z nižanjem stroškov, prej s preobrazbo produkta kot s specializacijo produkcije. Nadzor je kratkega roka in hitrega kroženja, toda tudi nenehen in brezmejen, medtem ko je disciplina dolgoročna, neskončna in diskontinuirana. Človek ni več zaprt, temveč zadolžen. Zadolževanje posameznika je biopolitična odločitev (Deleuze 2002). Spektakel ponuja posamezniku izobilje masovno proizvedenih dobrin, ta pa, da bi zadovoljil svoje želje, vzame kredit, zaradi česar ne more izstopiti iz obstoječega kapitalističnega sistema in tako privoli v pravila kapitala, ki se izvajajo s spektakularno biomočjo.

Poglavje je mogoče skleniti z besedami Guya Deborda, po katerem je ključni trenutek za družbo ugotovitev, da je odvisna od ekonomskega sistema. S tem bo nadvladala ekonomski

sistemom in bo postal ekonomski sistem odvisen od družbe. Šele takrat bo mogoče vzpostaviti učinkovite linije bega in spremembe sistema. Padel bo zastor odlično režiranega spektakla krize in spektakularna biomoč, ki poganja logiko profita, bo izničena. Človek ne bo več blago za komodifikacijo, preko katerega kapital ustvarja profit.

8 Transformacija človeka v delniško družbo

Skozi zgodovino se je pogled na posameznika nenehno spreminjal. Od posameznika v pradavnini, ki je bil del družbe, od katere je bilo odvisno njegovo preživetje, do posameznika v srednjem veku, ki ni imel osebne svobode, in individualiziranega posameznika z osebno svobodo, ki mu družba narekuje pravila.

Vsak posameznik vstopa v družbo, ki je obstajala še pred njegovim rojstvom. Ujet je v družbo, ki so jo pred njim ustvarili drugi. Družbo so ustvarili ljudje in jo nenehno spreminjajo. Družbeni red ne deluje po naravnih zakonih in ni rezultat zgodovinskih dejavnosti ljudi, ampak odraža trenutno stanje (Južnič 1987, 84).

Pravila družbe narekuje vladajoči razred. V 21. stoletju je to razred kapitalistov. Postali smo družba, v kateri se vse transformira v kapital, ki mu je treba zagotoviti kar največ možnosti za plemenitenje. Brez komodifikacije posameznika plemenitenje kapitala ni mogoče.

Privatna lastnina v svoji kapitalistični obliki proizvaja odnos izkoriščanja, produkcijo človeka kot blaga (Hardt in Negri 2010, 34). To je mogoče zgolj zato, ker je posameznik osebno svoboden, priznana mu je popolna oblast nad lastnim telesom in je sam prostovoljno privolil v hegemonski odnos kapitala.

Prav zato, ker posameznik sam razpolaga s svojim telesom, sposobnostmi in danostmi, je mogoča popolna transformacija človeka v blagovno obliko delniške družbe. Gre za transformacijo posameznika iz fizične v eno od oblik pravne osebe, delniško družbo.

Delniška družba je družba, katere osnovni kapital je razdeljen na delnice (Zakon o gospodarskih družbah, 168. čl.).

Delnica je vrsta vrednostnega papirja, ki daje imetniku delnice določene premoženjske ali članske pravice, izdajatelju pa nalaga določene obveznosti (Svilan 1990, 72).

Dividenda je pravica imetnika delnice do dela dobička v sorazmernem delu posedovanja dela delnic (Zakon o gospodarskih družbah, 176. čl.).

8.1 Predpostavke za oblikovanje posameznika kot delniške družbe

Neoliberalizem omogoča popolnoma nov pogled na posameznika. Pobudo imata podjetniška iniciativa in pogled na posameznika kot na pravno osebo, podjetje, razdeljeno na delnice, ki na prostem trgu ponuja svoje usluge. To za posameznika pomeni pridobitev lastne identitete in dodane vrednosti, saj ne predstavlja golega blaga. Posameznikovo uspešno delo bi se odražalo v rasti vrednosti delnic in večjih donosih za kapital. Padec vrednosti bi bil zanj motivacija, za uspešnejše in bolj angažirano opravljanje dela.

Pot v transformacijo posameznika kot delniško družbo tlakujejo finančne institucije, primarno pa zavarovalnice, ki omogočajo zavarovanje posameznika kot celote ali specifičnega dela.

To so posebna zavarovanja, s katerimi posamezniki zavarujejo določen del telesa, po večini tisti, s katerim ustvarjajo prihodke in bi kakršna koli poškodba pomenila izgubo dela in s tem prihodkov. Z zavarovanjem zavarovalna premija zagotavlja pokritje izgube, vendar so tovrstne zavarovalnine bistveno višje od običajnih zavarovanj. Tovrstna zavarovanja največkrat sklepajo športniki, ki jih zavarujejo matični klubi za primere poškodb, in zvezdniki, ki so zaščitni znak izdelkov svetovnih blagovnih znamk. Splošno znana primera sta pevka Mariah Carey, ki je svoje noge zavarovala za milijardo dolarjev, saj so bile leta 2006 zaščitni znak znamke Gillette. Prav tako je svoje noge za 39 milijonov dolarjev zavaroval plesalec Michael Flatley. Ob kakršnih koli poškodbah zavarovanih delov telesa so zavarovanci upravičeni do izplačila zavarovalne premije. S tem je priznana komodifikacija posameznikovih danosti in sposobnosti, nadarjenosti, za katere uporablja dele telesa (Engber 2006).

V finančnih ustanovah se tudi vse bolj brišejo meje med posameznikom in pravnimi osebami. Tako za posameznika kot pravno osebo ali državo se vodi evidenca kreditne sposobnosti, analizira prilive, odlive in plačilno disciplino. Na osnovi tega je oblikovana bonitetna ocena, od katere sta odvisni kreditna sposobnost in višina obrestne mere. Za pravne osebe in države je to utečen postopek, ocene pa javno dostopne. Za posameznike finančne institucije vodijo lastne evidence, ki so za posameznika ali širši javnosti trenutno nedostopne. Vendar se sistem pridobivanja bonitetne ocene za pravne subjekte in države vedno bolj uveljavlja tudi za posameznika, ki mu je bonitetna ocena znana in z njo prosto razpolaga.

Primer bonitetne ocene za posameznika, imenovane *schufa*, poznajo v Nemčiji. Vodi se jo za vsakega posameznika, ki ima v Nemčiji odprt bančni račun. Bonitetno oceno oblikuje za to specializirana kreditna agencija, prav tako imenovana Schufa. Na osnovi javno dostopnih

podatkov, ki jih posreduje banka o imetniku računa, in ostalih podatkov, ki jih pridobivajo sami, vodijo bonitetno oceno posameznika, ki je seveda dinamična, se spreminja na osnovi likvidnosti in plačilne discipline posameznika (Schufa 2014, 20. marec). Natančen postopek izračuna ni javno znan, gre pa za kombinacijo različnih podatkov, v katere naj bi bili zajeti zgolj javno dostopni podatki, torej ne zajema višine plače, premoženjskega stanja itd., vsega, kar ne kaže nujno dejanske kreditne sposobnosti posameznika. Ključna pri izračunu schufe je plačilna disciplina posameznika. Schufa je obvezna za pridobitev kredita ali možnosti obročnega odplačevanja, skratka, za pridobitev kakršnih koli finančnih sredstev, za veliko najemodajalcev pa je tudi pogoj, s katerim pogojujejo oddajo stanovanja. Ob polnoletnosti se posameznik prostovoljno vključi v sistem schufe in s tem avtorizira pridobivanje, hranjenje in vodenje evidence podatkov.

Pod pritiskom javnosti in politike je podjetje leta 2012 potrdilo, da načrtujejo zbiranje podatkov preko socialnih omrežij, kar je naletelo na skrajno negativen odziv. Zbirali bi zgolj javno dostopne podatke, torej kar lahko kdor koli najde na spletu. Vendar to ne kaže nujno dejanskega stanja. Gre za popolno dehumanizacijo posameznika in njegovo materializacijo. Viden je zgolj kot objekt, ki ga je treba čim natančneje analizirati, da bi zavarovali kapital (Hawley 2012).

To je oblika pritiska finančne industrije na posameznika, ki je popolnoma materializiran. Postavljen je ob bok pravnim osebam, s katerimi konkurira na prostem trgu, bori se za boljšo bonitetno oceno in možnosti za dostop do likvidnostnih sredstev. Viden je kot orodje za plemenitenje kapitala, kar dokazuje možnost zavarovanja posameznika kot celote ali posamičnih delov, saj se poškodba ali smrt realizira v izgubi kapitala, za podjetje kot delovne sile ali posameznika z upadom prilivov, ki jih lahko zavaruje s primernim zavarovanjem.

8.2 Primer tržne vrednosti in indeksacije posameznika

Ekonomist Fred Fuld je leta 2007 ustvaril borzni indeks supermanekenke Gisele Bündchen, ki zajema borzno gibanje vrednosti podjetij (vrednost delnic), ki jih zastopa supermanekenka. Od ustanovitve do februarja 2014 je indeks zaznal 93-odstotno rast. V istem obdobju je industrijski indeks Dow Jones zaznal zgolj 27-odstotno rast. V indeks so vključene multinacionalke, kot so Volkswagen, Ralph Lauren Corporation, Telefonica Brasil, LVMH itd. Podatki so zajeti v obdobju, ko je supermanekenka poslovno sodelovala z njimi. Iz analize je razvidno, da je pojavnost supermanekenke bistveno pripomogla k dvigu vrednosti podjetja,

ob njeni prekinitvi sodelovanja pa je podjetje zaznalo padec. Ko je supermanekenka sporočila, da ne bo podaljšala pogodbe s podjetjem Limited Brands, ki ima v lasti blagovno znamko spodnjega perila Victoria's Secret, so delnice podjetja padle kar za 31,5 odstotka. To kaže, na pomemben vpliv posameznikov, ki komodificirajo svojo podobo in so zaščitni znak blagovne znamke (Antunes 2011, Beforeitsnews 2014, 24. marec).

Na podlagi gibanja vrednosti indeksa in prihodkov supermanekenke je Fred Fuld za revijo *Forbes* ocenil njeno tržno vrednost.

Tržna vrednost je opredeljena kot cena, po kateri bi premoženje izmenjala voljan in zmožen kupec ter prodajalec, ki delujeta prostovoljno in medsebojno neodvisno (Praznik 2004, 26). Pri delniških družbah je to mnogo enostavneje, saj je podjetje razdeljeno na delnice, s katerimi se trguje na za to urejenem trgu. Tržna vrednost podjetja se izračuna na osnovi izdanih delnic, pomnoženo s trenutno vrednostjo ene delnice (investopedija 2014, 26. marec). Ujemanje blagovnih vrednosti med ponudbo in povpraševanjem se kaže v tržni vrednosti.

Vrednost Gisele Bündchen je ocenjena na 290 milijonov dolarjev. Glavnica prihodkov je njena manekenska kariera, poleg tega je v sodelovanju z brazilskim proizvajalcem obutve lansirala lastno linijo natikačev Ipanema, ki je pomemben vir prihodkov. Vrednost supermanekenke je rastla premo sorazmerno z gibanjem njenega indeksa. Gisele Bündchen predstavlja dobro stoječe podjetje, katerega proizvod je ona sama, s komodifikacijo same sebe ustvarja nove tržne vrednosti in kapital (giselebundchenonline 2014, 26. marec, Antunes 2014).

Z oceno tržne vrednosti je supermanekenka izenačena s pravno osebo, enoosebno družbo z omejeno odgovornostjo, ki ne kotira na prostem delniškem trgu, saj je ona sama edina lastnica sebe. Na osnovi podanih podatkov in indeksa bilo mogoče izvesti prvo javno ponudbo, izdajo in prodajo vrednostnih papirjev, pri kateri lahko vlagatelj na primarnem trgu kupi papirje neposredno od izdajatelja in je to prvi vstop izdajatelja na organizirani trg. Z izdajo vrednostnih papirjev se omogoči vstop v lastniško strukturo podjetja vsakemu zainteresiranemu subjektu, tako posamezniku kot pravnim in institucionalnim subjektom, ki so pripravljeni plačati tržno ceno za posamično delnico (ljse.si 2014, 26. marec, investopedija 2014, 26. marec). Tako bi se posameznik transformiral v delniško družbo.

8.3 Človek kot delniška družba

Koncept človeka kot delniške družbe ustvarja popolnoma nov pogled na posameznika. V luči kapitala je ta trenutno viden kot objekt, blago, preko katerega se plemeniti kapital in ustvarja presežno vrednost. S transformacijo posameznika v delniško družbo pa posameznik pridobi popolnoma novo dimenzijo. Izenačen je z ostalimi pravnimi osebami in tako pridobi določeno tržno vrednost. Na borzi je torej mogoče trgovati tudi s posameznikovimi delnicami. Borza je stičišče ponudbe in povpraševanja po določenem standardiziranem blagu. Njena naloga je skrb za nemoteno trgovanje z blagom in njegovo urejanje, pri čemer zagotavlja vso potrebno infrastrukturo (Štravs in drugi 1995, 30). Interes vlagateljev in posameznika je rast njegove vrednosti in maksimizacija dividend. To pomeni, da posameznik ni več viden kot objekt, ki je upravičen le do mezdne plače, ki mu omogoča preživetje in vzgojo novega rodu delavcev, ampak je v interesu kapitala, da maksimizira njegove prihodke. Gre za vzajemno pozitivne učinke za posameznika in kapital.

Z izdajo delnic določenega posameznika bi te dajale imetnikom določene pravice, izdajatelju pa nalagale določene dolžnosti. Temeljna pravica imetnika bi bila pravica prostega razpolaganja, trgovanja z delnicami. Poleg tega bi bil imetnik delnic upravičen do dividende. Ta bi se izračunavala na osnovi prihodkov posameznika in bi bila izplačana le, če bi posameznik presegel določen prag izplačevanja dividend. Država bi določila minimalno plačo, torej minimalne prejemke državljana. Vse, kar bi zaslužil nad določeno vsoto, bi šlo v maso za investicije in izplačilo dividend delničarjem. Posamezniku bi bila zagotovljena eksistenca, kapitalu pa donos. Vsi subjekti, ki bi vlagali v to obliko delniške družbe, bi si prizadevali za prikaz vseh posameznikovih prihodkov, torej za preprečevanje dela na črno in utaje prihodkov, saj bi se tako zmanjševala masa za izplačilo dividend. V interesu kapitala bi bil večji nadzor nad spoštovanjem pravil in sankcioniranjem kršiteljev, ki bi ga država pravno uredila in izvajala institucionalni nadzor. Tako bi se zmanjšal delež dela na črno in utaje prihodkov, kar bi se pokazalo v večjih prilivih v državni proračun.

Vrednost delnice vsakega posameznika bi se oblikovala na za to organiziranem trgu kot posledica povpraševanja in ponudbe po določeni delnici. Posredno bi na gibanje tečaja delnice vplivali posameznikov položaj v službi, napredovanje, zaposlitev v novi službi, izguba le-te in višina dohodkov. Pomembno vlogo bi imeli posameznikova perspektivnost, pridobivanje novih znanj, izobrazba in zdravstveno stanje. Vse to bi vplivalo na njegove denarne tokove,

potencialne prihodke in odhodke, ter bi povečevalo ali zmanjševalo zanimanje pri vlagateljih za delnice in njihovo vrednost.

Posamezniku bi preoblikovanje v delniško družbo omogočalo pridobitev finančnih sredstev, kapitala. Zakaj najeti kredit za študij, zagon podjetja, če je mogoče na trgu prodati del sebe? Če si posameznik želi pridobiti kredit, mora zastaviti premoženje ali imeti redni dohodek. Delniški posameznik ima lastništvo nad samim seboj in pravico do prodaje lastnih delnic.

Delnice bi bilo mogoče tudi odkupiti, torej konsolidirati lastništvo, imeti v lasti 100 odstotkov lastnih delnic in se umakniti s trga, kadarkoli pa bi bilo mogoče lastne delnice ponovno ponuditi na trgu.

Vzpostavitev človeka kot delniške družbe bi pomenila popolno redefinicijo podjetništva. Podjetja, ki bi kupila delnice lastnih zaposlenih, bi njihovo vrednost štela v družbeni kapital, torej bi z vlaganjem v svoje delavce in dvigom vrednosti njihovih delnic prispevali k večji vrednosti podjetja.

Po oceni vrednosti posameznika bi se ta odločil, kolikšen del sebe, delnic, si želi prodati, torej koliko kapitala potrebuje. Te delnice bi ponudili v odkup zainteresiranim posameznikom, družbam, vsem, ki bi lahko trgovali na za to organiziranem trgu.

Ob smrti posameznika bi se ravnalo enako kot ob likvidaciji ali stečaju družbe, lastniki delnic bi bili upravičeni do ustreznega dela premoženja v sorazmerju z lastništvom delnic, ki jih imajo v lasti.

8.4 Izračun vrednosti posameznika za izvedbo prve javne ponudbe

Postopek izračuna vrednosti posameznika in prvo javno ponudbo bi izvajale investicijske banke, ki že izvajajo enak postopek za zasebna podjetja, ko se odločijo za preoblikovanje v javno delniško družbo.

Ocena vrednosti posameznika je sestavljena iz dveh delov, materialne in nematerialne vrednosti. Materialna vrednost zajema oceno premoženja, ki ga ima posameznik (nepremičnine, premičnine, vrednostni papirji itd.), in analizo dosedanjih prihodkov, finančnega stanja. Zapleten in veliko zahtevnejši je postopek ocene nematerialne vrednosti posameznika, ki je predvsem projekcija njegovih potencialnih prihodkov. Kakšen je torej potencialen donos posameznika glede na obstoječe stanje, upoštevajoč pozitivne in negativne

faktorje in zmožnost prihodnje komodifikacije lastnih danosti. Ocena je sestavljena iz petih ključnih dejavnikov:

– Zdravstveno, fizično stanje je osnovna predpostavka za pretvorbo posameznika v delniškega posameznika. Posameznikovo zdravstveno stanje je ključno za njegovo delovno sposobnost, saj mu ali omogoča komodifikacijo lastnih danosti ali mu jo omejuje. Ključno je torej, ali posamezniku omogoča ustvarjanje prihodkov in je zanimiv za vlagatelje, kupce delnic. Zdravstveno stanje lahko tudi ključno vpliva na gibanje vrednosti delnic, saj kakršna koli sprememba zdravstvenega stanja, ki bi ogrozila ali zmanjšala njegove prihodke zaradi zdravljenja oziroma onemogočila proces komodifikacije, negativno vpliva na posameznikovo vrednost.

– Čemu posameznik potrebuje denar, ambicioznost. Za kaj namerava porabiti sredstva vlagateljev s preoblikovanjem v delniškega posameznika, je ključno, saj to vpliva na tveganje, donosnost in verjetnost, v kolikem času se bo investicija povrnila.

– Izobrazba je ključen pokazatelj rizičnosti za vlagatelja. Omogoča profiliranje posameznika, katero delo lahko opravlja, in na osnovi tega potencialne projekcije posameznikovih prihodkov na osnovi obstoječih prihodkov enako izobraženega kadra. Izobrazba omogoča projekcijo karijerne poti in s tem posameznikovih prihodkov, kar je ključno za vlagatelje. Višje in bolj strokovno izobrazbeno specializiran posameznik pomeni bolj varno naložbo, saj bo na trgu iskan in nadpovprečno plačan (v primerjavi s povprečno plačanim) za komodifikacijo svojega znanja.

– Družina je pomemben faktor kot posameznikovo zaledje, ki bo soustvarjalo njegovo prihodnost. Ključna je ocena, koliko lahko družinski člani pripomorejo k posameznikovemu uspehu, vlaganju v delniškega posameznika in možnosti kasnejše konsolidacije lastništva. Splošno gledano sta v ospredju premoženjsko stanje in vpliv družinskih članov, ki lahko pripomorejo k posameznikovemu uspehu.

– Dotedanje izkušnje so pokazatelj tveganosti naložbe. Več ko ima posameznik izkušenj s področja, v katero namerava investirati kapital, večja je verjetnost, da se bo naložba povrnila, seveda pa to ni zagotovilo.

Ocena posameznika za izvedbo prve javne ponudbe je zahteven postopek, ki bi moral biti standardiziran, da ne bi bilo odstopanj v vrednosti in potencialnega oškodovanja vlagateljev. Ključno je tudi, kje posameznik ustvarja prihodke, saj daje BDP na prebivalca v določeni

državi investitorjem okviren vpogled v prihodke posameznikov in višino življenjskih stroškov ter s tem okviren vpogled v rentabilnost naložbe.

8.5 Povzetek človeka kot delniške družbe

Za uresničitev koncepta človeka kot delniške družbe bi bile sprva potrebne zakonodajne spremembe, ki bi omogočile oblikovanje tovrstnega trga in uvedbo institucionalnega nadzora ter varovanja posameznikov in vlagateljev. Prehod posameznika v delniškega posameznika je alternativen način financiranja in hkrati motivacija za posameznika, saj se njegovo uspešno delo kaže v rasti njegove vrednosti.

Z oblikovanjem trga delniških posameznikov bi se oblikovale popolnoma nove tržne vrednosti, nova delovna mesta, na katerih bi ocenjevali, vodili evidence in pripravljali bilance delniških posameznikov, kakor je praksa pri delniških družbah, ki za vsako četrletje objavijo poslovne izide. Za večjo preglednost bi bilo treba oblikovati enoten informacijski sistem, v katerega bi vnašali vse podatke o delniškem posamezniku, kar bi omogočilo vpogled investitorjem v njegovo stanje.

S preoblikovanjem v delniškega posameznika bi posameznik soglašal, da so delničarjem na voljo vsi relevantni podatki; od zdravstvenega kartona, dotedanjih izkušenj, prihodkov, mnenj delodajalcev, poslovnih partnerjev, kazenskih postopkov zoper njega, skratka vse, kar je ključno za investitorje in vpliva na njegovo vrednost.

Oktober leta 2008 se je sesedel ameriški nepremičninski trg, ki je pahnil svetovno gospodarstvo v recesijo. Po dobrih šestih letih so vidni prvi znaki okrevanja, vendar prave rasti izpred krize, razen redkih izjem, gospodarstva ne dosegajo več. Stopnja brezposelnosti se je povečala, kreditiranje pa opazno zmanjšalo. Z uvedbo organiziranega trga delniških posameznikov bi svetovnemu gospodarstvu dali nov zagon. Komodifikacija človeka bi dosegla poslednjo stopnjo in spremenila pogled kapitalizma na posameznika kot na orodje za plemenitenje kapitala.

9 Sklep

Skozi magistrsko delo sem prikazal, razvoj procesa komodifikacije človeka v kapitalizmu. Če posameznik želi preživeti se mora obnašati podjetno in sprejemati odločitve, ki mu bodo omogočile kar največ možnosti za komodifikacijo.

Komodifikacija človeka je postal dominanten proces, ki poteka na globalni ravni. Širi se na vse aspekte družbe, tako, da je že skoraj vsako posameznikovo dejanje tržno dejanje. Kapital je postal mera, ki oblikuje in narekuje posameznikovo življenje.

Tržno gospodarstvo temelji na pravnih fikcijah. Ekonomska konkurenca je glavni cilj, saj je le tako, da je vsak vsakemu konkurent, mogoče zagotoviti večjo konkurenčnost in množično proizvodnjo v želji po maksimizaciji profitov. Ker je vsak posameznik, država, pravni subjekt vsakemu potencialno konkurenčen, padajo mezde, proizvodnja se seli v cenejša in davčno ugodnejša okolja, posamezniki pa lahko navidezno uživajo v izobilju blaga in s tem reproducirajo obstoječ sistem. Edino, kar ne pozna konkurence, je kapital, ki se zaradi konkurence zgolj množi (Supiot 2013, 43–56).

Socialni kapital je pomemben dejavnik za napredek družbe in njeno blagostanje. Človek je socialno bitje, del družbe, ki se za lažje doseganje ciljev povezuje z drugimi. Oblikujejo se vezi med posamezniki, ki temeljijo na zaupanju in sodelovanju. Višji kot je socialni kapital, večja je interakcija med posamezniki. V sodobni družbi je, kljub množici komunikacijskih kanalov in možnosti za interakcijo med posamezniki, socialni kapital v upadu. Posamezniki postajajo vse bolj pasivni akterji družbe spektakla. Preprečene so kakršne koli linije bega, saj jih spektakel uspešno absorbira kot del spektakla.

Slovenija se sooča s padanjem socialnega kapitala saj so se, s prehodom iz socialističnega v kapitalistični sistem oblikovale popolnoma nove norme in moralni standardi, ki jih je zamajal proces lastninjenja in slabo gospodarsko stanje. V procesu tranzicije je Slovenija sprejela zakonodajo, ki jasno določa kaj je zakonita in kaj nezakonita komodifikacija človeka po vzoru zahodnih kapitalističnih držav. Produkcija temelji na komodifikaciji delavne sposobnosti posameznika, ki jo lahko izvaja v okviru lastne podjetniške pobude ali pa preko meznega dela. Vendar ostaja področje komodifikacije, ki zakonsko ni varovano, zato s strani kapitala lahko prihaja do zlorab.

Koncept človeka kot delniške družbe je popolnoma nov pogled na posameznika, ki ni viden zgolj kot orodje, preko katerega se kapital plemeniti, ampak tudi kot pravni subjekt, v katerega je potrebno vlagati kapital, saj si le-ta prizadeva za njegovo plemenitenje.

Kljub razvoju in napredku je človek v kapitalističnem sistemu žal vreden zgolj toliko, kolikor lahko pripomore k neskončni akumulaciji kapitala.

10 Literatura

- Adam, Frane in Borut Rončević. 2003. Socialni kapital: opredelitve in raziskovalne strategije. V *Socialni kapital v Sloveniji*, ur. Matej Makarovič, 5-28. Ljubljana: Založba Sophia.
- Adorno, Theodor in Max Horkheimer. 2002. *Dialektika razsvetljenstva: filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: *cf.
- Antunes, Anderson. 2014. *Brazil's Newest Billionaire Has Gisele To Thank As He Joins Forbes List Of The World's Richest*. Dostopno prek: <http://www.forbes.com/sites/andersonantunes/2014/01/10/brazils-newest-billionaire-has-gisele-to-thank-as-he-joins-forbes-list-of-the-worlds-richest/> (26. marec 2014).
- Antunes, Anderson. 2011. *Gisele Bundchen Is Still Outperforming The Dow*. Dostopno prek: <http://www.forbes.com/sites/andersonantunes/2011/11/17/gisele-bundchen-is-still-outperforming-the-dow/> (24. marec 2014).
- Beforeitsnews. 2014. *Gisele Stock Index Beats Dow Jones Industrial Average*. Dostopno prek: <http://beforeitsnews.com/financial-markets/2014/02/gisele-stock-index-beats-dow-jones-industrial-average-2675304.html> (24. marec 2014).
- Belford, Jordan. 2009. Intervju z avtorjem. A Current Affair, 15. september.
- Brownlie, Douglas in Michael Saren. 1995. On the commodification of marketing knowledge: Opening themes. *Journal of Marketing Management* 11 (7): 619–627.
- Cambridge Dictionary Online. 2011. *Idea*. Dostopno prek: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/idea?q=idea> (20. januar 2014).
- Chomsky, Noam. 2005. *Profit pred ljudmi : neoliberalizem in globalna ureditev*. Ljubljana: Sanje.
- Claus, Offe. 1958. *Družbena moč in politična oblast*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Coleman, James S. 2009. *Social Capital in the Creation of Human Capita*. *The American Journal of Sociology*, (94). Dostopno prek: <http://courseweb.lis.illinois.edu/~katewill/for-china/readings/coleman%201988%20social%20capital.pdf> (9. oktober 2014).

- Daum, Juergen H. 2003. *Intangible Assets and Value Creation*. Bonn: Galileo Press GmbH.
- David, Sasha. 2007. *Self for Sale: Notes on the Work of Hollywood Talent Managers*. *Anthropology of Work Review* 28 (3): 6–16.
- Debord, Guy. 2006. *Society of the Spectacle*. Rebel Press.
- Deleuze, Gilles. 2002. *Society of control*. *Filozofski vestnik* 23 (3): 167–177.
- Engber, Daniel. 2006. *Does the Explainer Have Billion-Dollar Legs? Body-part insurance: a primer*. Dostopno prek: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/explainer/2006/06/does_the_explainer_have_billiondollar_legs.html (19. marec 2014).
- Field, John. 2003. *Social Capital*. London, New York: Routledge.
- Foucault, Michel. 2003. *Society must be defended. Lectures at the Collège de France 1975-76*. New York: Picador.
- Foucault, Michel. 1990. *The history of sexuality*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the last man*. London: Penguin.
- Fulcher James. 2010. *Kapitalizem : zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.
- Giselebundchenonline. 2013. *Gisele is worth \$ 1 billion or seven times the player Neymar*. Dostopno prek: <http://giselebundchenonline.com/gisele-is-worth-1-billion-or-seven-times-the-player-neymar/> (26. marec 2014).
- Goldman, Robert, Noah Kersey in Stephen Papson. 1998. *Commodification*. Dostopno prek: <http://it.stlawu.edu/~global/pagescapital/commodification.html> (4. oktober 2013).
- Hawley, Charles. 2012. *'Every User Can Decide Alone What Facebook Knows'*. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/germany/critique-of-german-credit-agency-plan-to-mine-facebook-for-data-a-837713-druck.html> (20. marec 2014).
- Hardt, Michael in Antonio Negri. 2010. *Skupno*. Ljubljana: Študentska založba.
- Harvey, David. 2012. *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis
- Held, David. 1989. *Modeli demokracije*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.

- Hobbes, Thomas. 1968. *Leviathan*. Harmondsworth: Penguin.
- Husson, Michel. 2012. *Čisti Kapitalizem*. Ljubljana: Sophia.
- Iglič, Hajdeja. 2004a. Tri ravni socialnega kapitala v Sloveniji. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči: ob 70-letnici prof. Nika Toša*, ur. Ivan Bernik in Brina Malnar, 155-174. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- --- 2004b. Dejavniki nizke stopnje zaupanja v Sloveniji. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr46-47Iglic.PDF> (8. oktober 2014).
- *Initial Public Offering – IPO*. 2014. Dostopno prek: <http://www.investopedia.com/terms/i/ipo.asp> (26. marec 2014).
- Južnič, Stane. 1987. *Antropologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kazenski zakonik (KZ-1-UPB2). Ur. l. RS, 50/2012. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201250&stevilka=2065> (16. marec 2014).
- Keeley, Brian. 2007. *Human Capital: How what you know shapes your life*. France: OECE. Dostopno prek: OECD-Library.
- Leys, Colin in Barbara Harriss-White. 2012. *Commodification: the essence of our time*. OurKingdom, 2. april 2012. Dostopno prek: <http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/colin-leys-barbara-harriss-white/commodification-essence-of-our-time> (8. januar 2014).
- Locke, John. 2010. *Dve razpravi o oblasti: Pismo o toleranci*. Ljubljana: Krtina.
- Lukšič, Igor in Jernej Pikalo. 2007. *Uvod v zgodovino političnih idej*. Ljubljana: Sophia.
- Marx, Karl. 1961. *Kapital: Kritika politične ekonomije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- --- in Friedrich Engels. 1848. *Komunistični manifest*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/slovenian/marx-engels/1840s/manifesto/index.htm> (12. oktober 2013).
- OECD. 1998. *Human Capital Investment An International Comparison*. France: OECD. Dostopno prek: <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/free/9698021E.PDF> (9. oktober 2014).

- Offe, Claus. 1985. *Družbena moč in politična oblast*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Portes, Alejandro. 1998. *Social capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology*. *Annual Review of Sociology* (24): 1-24.
- Praznik, Bojan. 2004. *Priročnik za ocenjevanje vrednosti podjetij*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
- Prunk, Janko. 2008. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.
- Rethink fashion. 2011. *Commodification of human body in fashion*. Dostopno prek: <http://www.rethink-fashion.com/2011/10/commodification-of-the-human-body-in-fashion/> (23. januar 2014).
- Sandel, Michael. 2012. *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets*. London: Allen Lane.
- Schufa. Dostopno prek: <https://www.schufa.de/en/en/home/> (20. marec 2014).
- Sewart, John J. 1987. The Commodification of Sport. *International Review for the Sociology of Sport* 22 (2): 171–192.
- Shuker, Roy. 1998. *Key concepts in popular music*. New York: Routledge.
- *Slovar borznih izrazov*. 2014. Dostopno prek: <http://www.ljse.si/cgi-bin/jve.cgi?doc=791&crka=P&sid=fkUcp2HN8YtLN9jI> (26. marec 2014).
- Slovenija. 2008. *Ustava Republike Slovenije*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Slovenija. 2009. *Ustava Republike Slovenije*. Ljubljana: Državni zbor.
- Smith, Adam. 2010. *Bogastvo narodov : raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- *Sociology of Science and Technology NETWORK*. 2001. Dostopno prek: <http://sstnet.iscte.pt/vad.htm> (20. januar 2014).
- Stigler, George J. in Robert A. Sherwin. 1985. The extent of the market. *Chicago: Journal of Law and Economics* 28 (3): 555–562.

- Suarez Villa, Luis. 2001. *The rise of technocapitalism: evidence and processes*. Dostopno prek: http://sstnet.iscte.pt/vad_sua.htm (10. januar 2014).
- Supiot, Alain. 2013. *Duh Filadelfije*. Ljubljana: *cf.
- Svilan, Sibil. 1990. *Vrednostni papirji: namen in vrste, oblikovanje in trgovanje ter upravljanje*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Štravs, Aleksander Sašo, Mirjana Ribič in Zvone Jagodic. 1995. *Borza vrednostnih papirjev*. Ljubljana: Novi Forum.
- Thrift, Nigel. 2008. *Non-Representational Theory: Space | politics | affect*. London, New York: Routledge.
- Urad Republike Slovenije za intelektualno lastnino. *Patentno varstvo v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://www.uil-sipo.si/uil/dejavnosti/patenti/patentno-varstvo-v-sloveniji/> (14. marec 2014).
- Verbinc, France. 1997. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Victoria University Institutional Repository. 2010. *The commodification of fashion ideas*. Dostopno prek: http://vuir.vu.edu.au/340/1/05_C4FashionIdeas.pdf (20. januar 2014).
- Vlada Republike Slovenije. *Politični Sistem*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/o_sloveniji/politichni_sistem/ (2. marec 2014).
- Vogl, Joseph. 2012. *Prikazen kapitala*. Ljubljana: Krtina.
- Wallerstein, Immanuel. 2006. *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana: *cf.
- Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah (ZASP-UPB3). Ur. l. RS, 16/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200716&stevilka=717> (12. marec 2014).
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1). Ur. l. RS, 78/2013. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20132826> (10. marec 2014).
- Zakon o industrijski lastnini (ZIL-1). Ur. l. RS, 45/2001. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200145&stevilka=2547> (14. marec 2014).
- Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1). Ur. l. RS, 42/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200642&stevilka=1799> (11. marec 2014).

- Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC). Ur. l. RS, 36/2000. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200036&stevilka=1687> (10. marec 2014).
- Zalar, Boštjan. 1999. *Privatizacija in človekove pravice*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.